Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AUGUSTA ERICHSEN

Mit liv med Thorvald Stauning

Tekst og foto redigeret af
MOGENS MUGGE HANSEN

STIG VENDELKÆRS FORLAG
KØBENHAVN

© AUGUSTA ERICHSEN MCMLXVII
OMSLAG AF OLE VEDEL
Printed in Denmark by
Aalborg Stiftsbogtrykkeri

Tilegnet mindet om Th.

Om sin Person som altid stum
fuldbyrdede han Livets Sum
Hans var de Stores noble Skik
Bevæget stod vi da han gik
Han kom af Folkestammens Marv
Indfølt hos ham var Landets Tarv
Hvem løfter efter ham hans Arv?
(Johs. V. Jensen)

Indholdsfortegnelse

Forord af stats- og udenrigsminister Jens Otto Krag 9
Mit konservative hjem 17
Kun fordi fru Poulsen blev syg 24
Kanslergade-forliget 40
En hel nations skæbne 48
Digteren Stauning 53
Stauning som brevskriver 60
Alle disse berømte mænd 70
Stauning mellem hjemmets fire vægge 81
På rejse med Stauning 86
Da tyskerne tog landet 91
Th.s kronprinser 98
Staunings død 101
Politikeren og statsmanden 107

Forord af stats- og udenrigsminister Jens Otto Krag

TH. STAUNING

Danmarks statsminister og socialdemokratiets formand

Socialdemokratiet er et parti med en lang og bevæget historie, men med forholdsvis få formænd. *Louis Pio* kan ikke regnes med i rækken. Han var »stormester« i en sværmerisk og sekterisk bevægelse, som fik sin afslutning ved Gimle-kongressen i 1876, der i realiteten tog magten fra Pio. Året efter emigrerede Pio til U.S.A. I februar 1878 stiftedes socialdemokratisk forbund – i et lille københavnsk værtshus, – det hed Aftenstjernen og lå i Lille Regnegade. Som midlertidig formand valgtes den 20-årige *A. C. Meyer*. Han drog på valsen i Tyskland samme år i august måned. Og først fra da af begynder den egentlige formandsrække. *Hørdum* blev fomanden, der sammen med *C. C. Andersen* og *E. Wiinblad* fik det store arbejderparti til at vokse frem. Fra og med Hørdum har socialdemokratiet til i dag haft 7 formænd – og blandt dem rager Staunings skikkelse op som den dominerende – ganske som han efterhånden blev den største af sin samtids politikere.

For at give billedet af partiformanden en smule dybde skal der tegnes nogle skitser af formandsrækken.* C. I. Hørdum holdt formandsstolen fast i fire år til 1882. Han beskrives af Borgbjerg som en kæmpekarl, der bød sig selv de største anstrengelser, evnede at over-

* H. C. Hansen har i »Ide og arbejde« (1953) skrevet en artikel om socialdemokratiets formænd. Bogen udkom i anledning af Hans Hedtofts 50-årsdag.

døve de mest larmende forsamlinger – og det har været svært før højttalerens opfindelse – og som slyngede modstanderne, magthaverne og kapitalisterne sandheden lige i synet. Det var ikke på det punkt, at vanskelighederne lå.

Efter Hørdum rykkede den første *store* formand ind på partikontoret i Rømersgade. Det var handskemager *P. Knudsen.* Han var født i Randers i november 1848. 24 år gammel drog han til København for at springe soldat. Han blev i hovedstaden og organiserede handskemagerne i en rigtig fagforening. Og derefter voksede hans virksomhed og indflydelse med arbejderbevægelsen selv. Han blev medarbejder ved Socialdemokraten, medlem af borgerrepræsentationen, folketingsmand, først valgt i Randers og senere i København, han blev i 1899 det nydannede Samvirkende Fagforbunds næstformand. Det var denne stærke, solide og flittige mand, der blev Staunings læremester og forbillede. I 1898 ansatte P. Knudsen den 25-årige Stauning på kontoret som sin assistent. Stauning var kasserer for partiet, men skulle gå til hånde med alt forefaldende arbejde. Lønnen var til at begynde med 10 kr. pr. uge. Endnu et stykke tid måtte Stauning fortsætte med at sortere cigarer på fabrikken om formiddagen for at få husholdningen til at løbe rundt. 14 dage efter ansættelsen havde han giftet sig med sin kollega på cigarfabrikken, *Anna Jensen.*

Og denne ansættelse og samarbejdet med P. Knudsen førte da til, at Knudsen i 1909, da han blev borgmester for magistratens tredje afdeling, indstillede Stauning til at blive sin efterfølger som partiets formand.

I mellemtiden var Stauning trådt ind i aktiv politik. I 1906, da socialdemokratiet øgede sit manddattal i folketinget fra 16 til 24, blev Stauning valgt i Fakse-kredsen. I 1913 valgtes han ind i borgerrepræsentationen i København, men da havde han allerede været sit partis formand i tre år. Om valget hertil skriver øjenvidnet *Vilhelm Melgaard:**

»P. Knudsen var fortrolig med Staunings arbejdsevne. Men han vidste meget mere. Han vidste, at han var kølig, klar, loyal og ordholden, og Knudsen var ikke i tvivl, da han indstillede Stauning til at blive sin efterfølger. Det er sagt før, at han betragtede det som en selvfølge, at Stauning blev valgt. – Dette er ikke historisk korrekt.

* Melgaard var en tid ansat på partikontoret. Senere borgmester i Slagelse.

Der blev opstillet en modkandidat – en overmåde anset og dygtig partifælle. Men på Knudsens anbefaling blev Stauning valgt.

Det er betegnende, at der selv i en så begrænset kreds, som socialdemokratiets hovedledelse dengang udgjorde, kunne være i tvivl om Staunings kvalifikationer. Forklaringen skal sikkert søges i Staunings enspændernatur. Han åbnede sig sjældent for andre, havde egentlig kun meget få fortrolige, og plejede ikke samkvem med større kredse; egenskaber, som på visse områder prægede ham til det sidste. Han talte sjældent om sig selv, og han tilegnede sig aldrig personlig fortjeneste. Dermed være ikke sagt, at han ikke følte glæde og tilfredshed over resultaterne af sit arbejde. Han talte blot ikke derom i personlig form. Men han var ofte rørende taknemlig for anerkendelse.«

Hans lange arbejdsperiode efter valget til formand i 1910 falder i to hovedafsnit. Tiden som politisk leder, indtil han selv blev regeringschef, og tiden som statsminister, først i mindretalsregeringen 1924–26 og som leder af en flertalsregering fra 1929.

Staunings mål var ganske klart; at det store arbejderparti skulle tage ansvar, blive regeringsparti og øve så stor indflydelse på udviklingen som muligt. Dette blev de nordiske socialdemokratiers linje, og ingen kan i dag tvivle på, at denne linje har sat præg på samfundsudviklingen i vore lande. Men det var ingen let sag at gennemføre denne linje. Mange ledende mænd i det unge socialdemokrati var imod »ministersocialismen«, og Stauning måtte kæmpe hårde kampe fra kongres til kongres. »Han var en stout mand, når han svarede sine modstandere fra kongressens talerstol«, sagde *C. V. Bramsnæs,* som i øvrigt ikke i alle henseender var en stor beundrer af Stauning. Men Stauning sejrede. Han blev samlingsmærket – men måtte stadig kæmpe for partiets enhed og for sin linjes rigtighed. I 1915 skrev han:

»Vi har endnu lang vej til målet, men når vi ser på udviklingen siden vort partis grundlæggelse, og på de resultater, der allerede er opnået, så lærer tiden os, at vi ikke behøver at nære tvivl, *vi er på den rette vej.* Skridt for skridt må vi øge arbejderklassens indflydelse på samfundet, ved stadig deltagelse i det parlamentariske og kommunale liv, og skridt for skridt skaffe arbejderne et stadigt større udbytte af arbejdet og større indflydelse på arbejdets gang«.

Kritikere med en anden mening om den »borgerlige parlamentarisme« og Staunings forsøg på at komme i et samarbejdsforhold til Det radikale Venstre var der nok af. Først på den berømte »nat-

kongres«, der blev indkaldt med 48 timers varsel til om aftenen den 29. september 1916, fik han og rigsdagsgruppen beføjelse til at udpege et medlem, der kunne træde ind i den siddende regering som minister uden portefølje. Det blev naturligvis Stauning selv, og beføjelsen hertil blev hen på morgenstunden givet med 291 ja-stemmer mod 32 nej. Efter krigen i en tid med økonomisk krise og kraftige syndikalist-bevægelser væltede kritikerne frem overalt. Men Stauning stod imod. På Århus-kongressen i 1919 svarede Stauning kritikerne:

»Her på kongressen er det, at den ansvarlige kritik skal øves, og at kursen skal ændres om kongressens flertal mener, det er formålstjenligt. Socialdemokratiet skal være et helstøbt parti og ikke en række diskussionsklubber. Er der ude i verden bristet noget under krigen, da er det vor opgave at medvirke til, at hele de slagne sår«.

Men kursen blev ikke ændret. Stauning genvalgtes. Det var ikke mindst SUF (ungdomsforbundet), der havde lavet ravage. Med alle stemmer mod 20 fik deres ledere en misbilligelse for at have fremsat illoyal kritik. Vedtagelsen sluttede:

»Kongressen udtaler, at den politik, socialdemokratiet skal følge, udelukkende skal bestemmes af partiets øverste ledelse, kongressen«.

Dette var Staunings indsats. Socialdemokratiet måtte ikke vige fra sin kurs og skulle i samarbejde med de radikale øve størst mulig praktisk indflydelse.

Allerede i 1913 opstod for første gang radikalt-socialdemokratisk flertal i folketinget. Ifølge *P. Munch* (bogen »Th. Stauning«, Fremad 1942), var Stauning imidlertid klar over, at en fællesregering ville støde på modstand i begge partier, og at den ville vanskeliggøre grundlovssagen, som krævede samarbejde med Venstre – altså tre partier. Efter indbyrdes overvejelse foretrak man et radikalt ministerium med socialdemokratisk støtte. »Denne støtte«, skriver Munch, »blev i de følgende år ydet under Staunings ledelse med den største fasthed«. Munch erkender, at under krigstidens voksende vanskeligheder og økonomiske byrder som »kom til at hvile ikke mindst på arbejderbefolkningen, havde det rent partimæssigt været lettere at trække sig tilbage i oppositionsstillingen. Men Stauning og hans fæller så ud over de snævre partiinteresser«. Dette førte så vidt, at Stauning i 1916 gik ind i regeringen som kontrolminister (efter ovenomtalte natkongres), og at han blev der til 1920. At Stauning i disse år tog medansvar for landets styre, var for Stauning en forbe-

redelse til regeringsovertagelse. Denne mulighed opstod i 1924. Men heller ikke da blev der dannet en socialdemokratisk-radikal fællesregering med flertal i folketinget. Tiden var endnu ikke moden hertil. Og man kan næppe se bort fra, at Stauning var skuffet over, at den radikale støtte til hans mindretalsregering i årene 1924–26 ikke blev gennemført så positivt, som han havde ventet. De økonomiske vanskeligheder var voksende og hang bl.a. sammen med den kronepolitik, den socialdemokratiske regering havde arvet fra forgængerne og som den ikke evnede at frigøre sig fra. Da regeringen i 1926 kom i mindretal i folketinget på en række kriseindgreb, udskrev Stauning beslutsomt valget. *Bertel Dahlgaard* havde det indtryk, at Stauning, før afstemningen fandt sted, havde besluttet sig. Han ville have valg. Enten måtte regeringen styrkes eller socialdemokratiet ville vinde ny styrke i opposition. Det blev det sidste. Og i kraft af Madsen-Mygdals politik i den efterfølgende Venstre-regering kom styrkelsen hurtigt.

Men erfaringerne fra 1926 havde skabt bitterhed mellem socialdemokratiet og de radikale. Socialdemokraterne følte ikke den loyalitet fuldt gengældt, som de havde vist regeringen Zahle under krigen og under krisen over for kongemagten i 1920. Stauning sørgede imidlertid for, at afstanden mellem de to partier – trods indbyrdes debat – ikke blev større, end at de kunne danne regering sammen efter den socialdemokratiske valgsejr i 1929. Både Munch og Zahle blev medlemmer af fællesregeringen og fra nu af gik samarbejdet mellem de to partier under Staunings ledelse gnidningsfrit. Trods krise og arbejdsløshed blev det til en periode med enestående politisk stabilitet og præget af en række dybtgående reformer – en frugtbar periode i dansk politik.

– – –

For mange står Staunings løbebane som noget, der har selvfølgelighedens karakter over sig. Han var i pagt med et parti og en idé, der måtte sejre. Han var den fødte leder med en enestående autoritet. Men sådan har det ikke været for ham selv. Hans liv var så fyldt med kampe, som det var bevæget og resultatrigt. Så lidt som hans valg til formand i 1910 var en selvfølgelighed, så lidt var det selvgivet, at hans autoritet stadig skulle vokse med opgaverne og hans politiske linje blive den sejrende. Heller ikke regeringsårene fra 1929 og frem til krigen blev nogen let gang.

Verdenskrisen skyllede ind over Danmark og skabte i 1932 en alvorlig krise. Arbejdsløsheden bredte sig, landbrugskrisen slog hårdt, en storkonflikt på arbejdsmarkedet truede, og regeringens politiske handlekraft var lammet af det borgerlige flertal i landstinget. Løsningen på knuden kom ved Kanslergadeforliget den 29. januar 1933. Dette forlig bar i høj grad Staunings personlige signatur (f. eks. var udenrigsministeren og finansministeren ikke deltagere i forhandlingerne med Venstre) og var hans største politiske bedrift. Af samme karat var hans overraskende udskrivning af valg ved folketingets åbning i oktober 1935. Begge handlinger viser hans evne til at vente og at tie til det rette tidspunkt er inde og da at handle med stor kraft.

Efter valgsejren i 1935 skulle en lys tid ligge foran. Men tunge begivenheder indtraf. Det ene var tabet af afstemningen om grundlovsændringen i 1939. 45 % af samtlige vælgere skulle stemme for. Der var 44,46 % der gjorde det. Der manglede lidt over en halv procent. Det var ærgerligt, men det er svært i vor tid at betragte dette som et dybt alvorligt politisk nederlag. Sådan så Stauning imidlertid på det. Og meget af hans seneste års politiske mismod stammer fra dette »nederlag«. Lad mig føje til, at den grundlovsændring, der endelig kom i 1953, kun med nød og næppe kom igennem. Dette til trods for, at den havde fire partier bag sig mod kun tre partier – socialdemokrater, radikale og konservative bag Staunings. Han måtte savne Venstres medvirken.

Større var det knæk Stauning personligt led ved besættelsen den 9. april 1940. Bertel Dahlgaard skriver herom i (»Fra folket de kom«, Fremad 1962):

»Den 9. april og besættelsens tid tærede Staunings sidste kraft. Han hadede nazisterne. Det var ham en modbydelighed at forhandle med tyskerne, men han ville skærme landet mod ødelæggelser og folket mod de værste lidelser. Med list eller forstillelse eller med anvendelse af den myndighed, han havde evne og mulighed for at udøve – han *ville* ikke give op. Tiden måtte trækkes ud. Den nationale fare derved måtte modvirkes gennem den nationale samling, som han bidrog til at skabe i 1940«.

I 1942 døde Stauning.

Mine personlige erindringer om Stauning er spredte og på afstand. Det var den unge tilhører, der lyttede til lederen. Første gang var i forsamlingsbygningen Jylland i Randers, formentlig i 1931. Stauning talte til en fyldt sal, men blev afbrudt af en kommunistisk arbejder, der stak ham skældsordet »klasseforræder« i ansigtet. Stauning svarede ved at sige, at han havde respekt for kommunisterne i Rusland, det var alvorlige mennesker, der gjorde et stykke arbejde, men det samme kunne ikke siges om deres danske meningsfæller, der retteligt burde vises ud af enhver dansk arbejderforsamling. – Synderen blev omgående smidt ud.

Senere i trediverne hørte jeg Stauning mange gange. I Studenterforeningen, hvor han virkede stiv og formel. Selv i en debat med Pürschel slog han ikke så meget af på værdigheden, at han for alvor gad svare ham.

På solrige Førstemaj-dage i Fælledparken eller Grundlovsdage i Søndermarken var det utroligt så tørt Stauning læste sin tale op, og utroligt som der blev lyttet. Var der blot den mindste finte til modstandspartierne, især Venstre og konservative, bølgede bifaldet op fra de mange tusinde tilhørere.

Da han fyldte tres, var jeg med i fakkeltoget af unge, der hyldede ham foran Idrætshuset på Østerbro. Dybt rørt og med en stor cigar i hånden takkede han ungdommen og gav os løfter for fremtiden. Det var den 26. oktober 1933. Den kølige vind, der rev i de røde faner, fortalte om, at ufredstider var begyndt syd for vor grænse.

Mit konservative hjem

København i de sidste år af det gamle århundrede. Kong Christian IX og dronning Louise fejrer begge 80 års fødselsdag samme år – 1898. »Hele verdens svigerforældre-par« hyldes og soler sig i ovationerne, mens kronprinsen – den senere Frederik VIII bliver ældre og ældre af at vente. Fra London og St. Petersborg, fra Athen og Gmunden drager fyrsterne til Fredensborg Slot. Så fjernt som Danmark ligger fra de store riger og så lille det end er, så er det dog midtpunktet i alle kongelige begivenheder af betydning i disse år!

Politisk set ligger landet i skyggen af Estrups hårdhændede provisoriske regeringer, selv om det ikke længere er denne højre-mand, konsejlspræsidenten og godsejeren, der sidder ved roret. I maj 1897 afløses ministeriet Reedtz-Thott af ministeriet Hørring og dette atter i foråret 1900 af ministeriet Sehested. De hurtige regeringsskift er udtryk for en gærende uro i landet. Kampen for og imod Estrup har i mange år ytret sig med en hidtil ukendt, lidenskabelig bitterhed i Danmark – alt for længe har man blæst forfatningen en hatfuld og dikteret folket godsejernes vilje.

I dette Danmark blev jeg født – i et solidt, gammeldags borgerligt københavner-hjem. Eller for at udtrykke mig politisk: i et typisk konservativt miljø.

Jeg er født 1898 på Halmtorvet i København, og mine forældre var smørgrosserer H. P. Erichsen og Thora Erichsen. Min far var en myreflittig forretningsmand – den første på kontoret om morgenen og den sidste, der gik hjem – og hans og mors liv var i god traditionel

forstand bedste-borgernes omkring århundredskiftet. Mor var en rigtig dame – meget smuk og livlig og begavet med en henrivende sangstemme. Begge var fra Århus, hvor de havde truffet hinanden og var blevet gift i domkirken.

I mange år gik min mor, grosserermadammens tid med at forøge familien, sådan som det var skik og brug i alle ordentlige huse dengang. Hun fødte en stor børneflok, men – osse tidstypisk – det var ikke alle, der var lige levedygtige. Kun fire modstod sygdomme og manglende viden om deres behandling, nemlig min søster Emilie, der blev skuespillerinde, min bror Thorvald, min søster Karen Margrethe og jeg. De to ældste er nu heller ikke mere, men Karen Margrethe og jeg har fulgt hinanden gennem ondt og godt i alle årene siden vi var bittesmå – og gør det stadig.

Vort hjem på Halmtorvet var stort og rummeligt, og naturligvis havde mor både husassistent og konehjælp. Det var jo osse det allermindste man kunne lade sig nøje med i disse tider.

Her voksede jeg op og blev rædselsfuldt forkælet!

Med mors fine broderesaks klippede jeg de fornemste damer i stort toilette og tilsvarende flotte herrer ud af modejournalerne og lavede dukketeater sammen med mine søskende. Vi spillede en masse selvkomponerede stykker om »kierligheed«, for det var bestemt det allerbedste her i livet. Vi vidste osse, at nogen gange svigtede figurerne i stykket hinanden, nogen gange døde de og i det hele taget lå tragedien altid og lurede henne om hjørnet.

Disse spontane små romancer på min barndoms diminutive tribune må tages som udtryk for den tid, vi levede og opvoksede i. Det »lå i luften«, at det største man kunne opnå her i livet, når man var en pæn pige fra et trygt borgerhjem i København, måtte være at blive gift med dén, man elskede. Alle de livsfarlige hindringer, som lå og lurede på helten og heltinden, var til for at overvindes. Til slut faldt de dog i armene på hinanden, og bryllupsklokkerne ringlede i kulissen!

Sådan var det også i Anna Barfods Skole på Amicisvej på Frederiksberg. Dette »burgøjser-institut«, hvor jeg blev sat til at lære min ABC, var oprettet for at lære små, søde piger den rette opførsel, så de senere i livet kunne træde nydeligt frem og begå sig i de voksnes verden i den økonomisk beskyttede kreds, hvor mine forældre bevægede sig.

Her gik skam kun »pæne piger«. Jeg husker der var én, der blev vist bort, fordi hun blev sendt i skole med forklæde. Sådan noget kunne man virkelig ikke, hvis man var fra et ordentligt hjem. Det var vist kun arbejdernes børn, der gjorde det. Nej, fy dog!

Det var tonen – såmænd!

Til gengæld behøvede man skam hverken at være noget geni eller vise alt for store tendenser til flid. I de riges og forkæledes skole herskede datidens »søde liv«. Hvis man ikke syntes om sin sidekammerat, fik man bare en seddel med fra far: »Augusta skulle gerne flyttes i klassen, da hun ikke bryder sig om den pige, hun er placeret hos!« Faders vilje blev straks effektueret...

Blandt mine veninder i skolen, som havde til huse i en stor herskabelig villa, var den senere skuespillerinde Ellen Carstensen Reenberg og kammerråd Mathiesens døtre. Kammerråden var restauratør på den kongelige skydebane, og hans køkkeners bugnende rigelighed satte sit præg på døtrenes madpakker, så jeg brugte hele skoletiden igennem at bytte mellemmader med dem. Fremmed mad smager som bekendt bedst.

Fritiden gik med spil og dans – også et led i opdragelsen til almindelig dannelse dengang – d.v.s. almindelig var den jo trods alt ikke. Den var forbeholdt de få, som havde været så heldige at få en kammerråd eller en smørgrosserer til far. *Ak ja!*

Jeg begyndte at gå til spil hos mors kusine, der var gift med en sanger på Det kgl. Teater, og det var tydeligt for alle, at det var noget, som virkelig interesserede mig. Det samme kunne man desværre ikke sige om skolearbejdet. Da jeg var femten år og gik i 2. mellem, bad jeg far om lov til at komme ud af skolen – og bare gå til sang og spil.

– Naturligvis, søde Augusta!

Så kom jeg på Louis Glass' Musikkonservatorium, og senere aflagde jeg prøve for kammersangerinde Ellen Bech. Jeg kan huske, at jeg tog min dyre pelskrave af frakken, da jeg skulle ud til hende første gang. Jeg tænkte, at hun sikkert ville sætte honoraret op, hvis hun så hvor velhavende, vi var. Man er ikke for ingenting ud af en købmandsfamilie!

Kammersangerinden blev en kende forbavset over, at jeg ville aflægge prøve på en af de populære sange fra »Nitouche« i stedet for et Mozart-stykke eller noget af Carl Nielsen, men hun kunne

åbenbart lide min stemme, for hun sendte mig videre til madame Saima Neovi, en datter af en finsk minister. Madame boede på Gl. Kongevej og var en af disse års kendteste sangpædagoger i København. Hun modtog mig pænt, men syntes det var forfærdeligt så tidligt, jeg var gået ud af skolen. Jeg måtte bestemt ikke nøjes med at lære sang hos hende, men osse tilegne mig både fransk og tysk. For det første var det jo aldeles nødvendigt i selskabslivet, og for det andet var de fleste sange skrevet på et af disse sprog. Engelsk sang man aldrig på dengang!

Mens jeg sorgløst kvidrede videre og terpede lidt på gloserne ind imellem de mange morsomme ungpige-selskaber, jeg ustandselig var inviteret ud til, mærkede jeg for første gang i mit unge liv, hvordan en alvorlig begivenhed pludselig kan kaste en skygge over ens tilværelse.

Det var da mor døde af kræft!

Som den glade og trygge unge dame jeg var, havde jeg aldrig rigtig gjort mig klart, hvad modgang og sorg kunne være. Det var derfor som et hårdt slag lige i ansigtet, da jeg pludselig mistede min mor – det vidunderlige, kunstnerisk begavede og livlige menneske, som vi elskede over alt på jorden. Og da jeg så min far, ramt af ensomhedens trøstesløshed, og min søster, der alt for tidligt måtte træde i mors sted og føre huset som en moden kvinde, forstod jeg – endnu kun dunkelt, men alligevel tydeligt nok – hvad medmenneskelighed og ønsket om at være noget for hinanden betyder her i tilværelsen.

Snart efter var jeg dog alligevel på farten. Far gav mig lov til at rejse til Paris for at fortsætte min stemmes uddannelse, og jeg var atter den lykkelige, privilegerede unge pige, da jeg med en voksen frøken som anstandsdame ved min side, kørte med tog ned gennem Europa. At det var så som så med min gouvernantes lovpriste dyd, erfarede jeg dog allerede ved grænseovergangen til Frankrig. Her rystede min selskabsdame af frygt for tolderne. En hel kit-bag i hendes bagage var – betroede hun mig – fyldt med mere eller mindre pornografiske bøger. Eller som man dengang kaldte det »uartig litteratur«. I vore dages porno-tider kan det vel næppe ryste nogen, men dengang var det ganske uhørt!

Vi boede på et lille hotel på venstre Seinebred, og to gange om

ugen gik jeg til undervisning hos madame Dousset – en lille mærkelig pariserinde – og sang opera-arier og franske chansons.

Efter nogen tid rejste jeg med min selskabsdame til Le Havre, hvor vi besøgte venner og gik til selskaber. Jeg sang om aftenen omgivet af andre unge, forkælede mennesker, og når jeg rigtig lagde udtryk i mit repertoire, oplevede jeg at de græd lidt af rørelse.

Da jeg vendte tilbage til København var det for at debutere som klassisk sangerinde.

Det foregik i Palæets lille sal, og jeg var akkompagneret af Gudrun Seligman – gift med Politikens musikanmelder Hugo Seligman. Jeg stod i hvid kniplingskjole fra *Magasin* og sang mig gennem mit repertoire, og bagefter gik jeg og mine nærmeste med far på Hotel Phønix, hvor vi spiste smørrebrød og fejrede lille Augustas store aften.

Jeg var 20 år – og livet lå foran mig.

Med den hvide creation hængende på bøjle over mig og omgivet af et hav af blomster sad jeg næste dag og tænkte på mine unge års væsentligste aspekter: musik, venner, selskaber, smukke blomster, latter, glæde!

Og med dette i sindet rykkede jeg ind i Tivoli.

Jeg var engageret af kapelmester Snedler Petersen til at give koncerter i den kære gamle have, og når jeg sang herinde og stod foran publikum følte jeg ofte en varm, lykkelig fornemmelse i hele min krop. Modgang var der uendelig lidt af – og kom den endelig i små portioner, vidste jeg som den dannede, velopdragne unge dame jeg var, at det er yderst kvindeligt at knuse en tåre eller to. Vor husassistent gik altid rundt og samlede »den lille frøkens små grædelommetørklæder« til vask!

Min far var stolt af sin musikalske datter, og han opmuntrede mig også til at melde mig til radioen – dengang noget helt nyt og temmelig dristigt. Jeg indgav mit programforslag til selveste kammersanger Emil Holm, grundlæggeren af Danmarks Radio, og nogen tid efter fik jeg besked på at møde op og aflægge prøve. Da jeg sad i venteværelset sammen med nogle andre håbefulde unge »burgøjserdøtre« og vi blev kaldt ind én efter én, sagde min sidedame:

– Har du lagt mærke til, at der aldrig kommer nogen *ud* igen? Han er vel ikke en værre Rolf Blåskæg – ham kammersangeren?

Det var han nu ikke, men jeg var da lige så nervøs, som hvis han

havde været det, da jeg endelig kom ind. Hver gang, jeg var begyndt på en sang, afbrød han mig og ville høre den næste. Til sidst var jeg grædefærdig, og hele vejen hjem rystede mine silkeknæ af forfærdelse over det, jeg havde gennemgået.

Da jeg fortalte Hugo Seligman om prøven og tilføjede, at jeg var sikker på, det var gået helt i vasken, lo han bare.

– Nej, Augusta, det var nok bare fordi, han var tilfreds, han ville høre de andre sange, sagde Seligman, men jeg troede ikke rigtig på ham. Det lød ligesom ikke *helt* overbevisende, syntes jeg. Samme Seligman blev for øvrigt en af mine allerbedste venner. Jeg var ofte med ham til koncerter, som han skulle anmelde, og bagefter tog han mig med op på Politikens redaktion, hvor han skulle skrive kritikken. Mens han sirligt prentede på et stykke papir, faldt jeg som regel i søvn af kedsomhed. Hårdt seriøst arbejde lå ikke rigtig for den lille livsglade sanglærkes temperament.

Nogle aftener efter sad jeg hjemme hos far, da telefonen ringede. Det var temmelig sent, og far sprang nysgerrigt hen og tog den. En herrestemme spurgte efter frøken Augusta.

Far holdt røret ud fra sig og råbte:

– Skynd dig lidt, min pige, det er en af dine galaner!

Ivrigt styrtede jeg til og hilste småfnisende.

Jeg blev hed om ørerne og kobberrød, da stemmen i telefonen lidt bistert sagde:

– Det er kammersanger Holm!

Han ville fortælle, at min prøve var faldet yderst heldigt ud, og han bad mig komme ind på radiohuset – dengang Axelborg – og indsynge mit program. Det gjorde jeg, og det ene program afløste det andet. Jeg kom til at synge et navnløst antal gange i radioen, og dette blev mere end noget andet mine unge års indhold.

Nu var jeg koncertsangerinde med fast sommer-engagement i Tivoli og med radioen som mit nye og spændende medium. Jeg boede stadig hjemme hos far på Halmtorvet, og min søster Karen Margrethe var trådt i mors sted som den, der forstod at forkæle mig og fremhæve det lyse og herlige på min vej.

De glade tyvere – mellemkrigsårenes fandenivoldske stemning – prægede min hele horisont. Jeg var et produkt af hele min tid og mit miljø.

Politik havde aldrig interesseret mig.

Jeg vidste naturligvis, at min forældre var konservative og hørte, at de gik til vælgermøder i højre-foreningerne, men det var ikke noget for mig. Selvfølgelig var jeg heller ikke helt uvidende om, at der var nogen, der ikke havde det som vi. Mor og far havde selv indpodet mig omsorgen for andre, og hver jul skulle vi gå ned til madam Fløjstrup, en fattig bekendt i Saxogade, med en stor kurv med sul og rare sager. Men alligevel – hvad betød det for mig andet end kønne traditioner og søde minder om taknemmelighed i et lille hjem? Ja, jeg havde også to veninder, som var døtre af en arbejder, en drejer i baghuset. Jeg vidste, at de ikke kunne rejse til Paris med selskabsdame eller gå til sprog og sang, fordi de måtte arbejde, men jeg tog det aldrig som noget problem. Det var nu engang sådan, at der var store forskelle – og hvad kunne jeg hjælpe det?

Sådan – eller noget lignende – tænkte jeg osse, når jeg sad i vort vindue på Halmtorvet 1. maj og så arbejderne samles under fagforeningsfanerne nede på pladsen for at drage til Fælleden i demonstrationstog. De sang »Internationale«, så tonerne steg op til lille mig i fløjlskjolen og med knæene på puden. Som den kunstnerisk interesserede pige jeg var, fæstnede jeg mig ikke ved ordenes agitatoriske kraft, men kun ved melodien og fandt den i grunden »ganske net«.

Engang sagde far til mig:

– Se, Augusta, der går Stauning og Borgbjerg!

Jeg vidste, hvem det var, bevares, men jeg vidste osse, at *de* hørte hjemme dernede på pladsen mellem arbejderne, og *jeg* her oppe på puden. Mit liv var Mozart, fransk og tysk, selskaber, kjoler...

Sådan levede jeg i mit gode gammeldags hjem, og aldrig faldt det mig ind, at det kunne blive anderledes med mig!

Når jeg var færdig med at lytte til arbejdersangene eller se på de røde faner, satte jeg mig hen til spinettet og sang et stykke af »Figaros Bryllup«. Det kunne helt opsluge mig – og få mig til at glemme alt andet omkring mig.

Også bolschevikkerne – som mor kaldte dem, hver gang hun så dem komme med plakaterne.

Kun fordi fru Poulsen blev syg!

Vinteren 1929 gav jeg – som hvert år siden min debut – en koncert i Palæets lille sal. Alle min fars velhavende venner havde købt en billet formedelst fire kroner. Der var næsten udsolgt, men alligevel underskud i kassen. Det gjorde dog ingen skår i glæden, – mine årlige koncerter var mere en selskabelig begivenhed i sæsonen end noget egentligt levebrød. Mine indtægter lå i Tivoli, i radioen og ved undervisning af små sangglade piger. Der var endnu nok af nye Augusta'er, som skulle bibringes lidt musikalsk kultur, inden de trådte ud i livet...

Jeg havde fået syet en stor gul kjole, og der var sendt et væld af skønne blomster til koncertsalen!

Alt var som det plejede, når »Koncertsangerinden Frøken Augusta Erichsen« gav et »sammensat program«...

Dagen efter var jeg bevidstløs af træthed. Jeg havde været oppe det meste af natten for at vente på anmeldelser, og da de fleste var pæne, havde vi naturligvis festet ekstra for at fejre den lykkeligt overståede begivenhed, som føjede sig smukt til den perlerække af andre søde minder, jeg allerede havde.

Ved middagstid stod jeg op og spiste frokost sammen med far og Karen Margrethe. Far var en lille smule hektisk, og da han havde slugt den sidste bid og fået ild på en ordentlig cigar, røbede han hvorfor.

Om aftenen skulle han og Karen Margrethe til jubilæumsfest i fars handelsforening. Det foregik i Håndværkerforeningen, og der havde længe været talt om denne begivenhed – netop fordi den faldt

Den unge Augusta Erichsen – ved en tantes side – sådan så hun ud, da hun og Stauning traf hinanden

Variant af det berømte Fanø-billede: Augusta Erichsen i 'civil'

Augusta Erichsen og Stauning besøger Koldinghus – på en af de mange rejser

så tæt på min koncert. Fars organisationsliv interesserede mig ikke noget videre, og det havde da også hele tiden været meningen, at jeg skulle blive hjemme og hvile ud oven på anstrengelserne.

Jeg følte også, at jeg virkelig trængte til det...

Men nu rykkede far ud med, hvad det var, der havde gjort ham så ophidset. Hans gode ven, grosserer Poulsen, der var formand for handelsforeningen, skulle naturligvis præsidere i den celebre anledning, og fru Poulsen skulle have selveste statsminister Thorvald Stauning – aftenens hædersgæst – til bords. Men ak – nu var fru Poulsen blevet syg og kunne umuligt komme.

– Du, Augusta, sagde far, du... du...

– Ja, far, hvad mig?

– Du skal med i aften, og ved du hvad? Du skal være fru Poulsen – ja du skal såmænd!

– Skal *jeg* være fru Poulsen? Hvad mener du far?

– Ja, Poulsen har bedt mig om at invitere dig efter den vellykkede koncert i går, og du skal have statsministeren til bords!

Nå, dér slap det ud!

Jeg rystede opgivende på hovedet. Jeg havde ikke det mindste lyst til at gå til nogen officiel middag og sidde til højbords med landets statsminister. Hvad skulle jeg dog sige til sådan en mand? Hvad kunne jeg dog finde på at underholde ham med? Og jeg vidste knap nok hvad det hele gik ud på. Hvad handelsforeningen overhovedet var for noget!

– Nej, sagde jeg beskedent, jeg er vist lidt for træt til dét i dag!

Pjat, mente både far og Karen Margrethe – selvfølgelig kunne man ikke sige nej til at blive inviteret til en fest som statsministerens borddame, så det ville de slet ikke diskutere med mig.

Jo, men så det traditionelle feminine spørgsmål: Hvad skulle jeg tage på? Den gule koncertkjole, mente de. Den var jo helt ny.

Det var svært at komme udenom, så om aftenen befandt jeg mig altså lidt hovedkulds til handelsforenings-soupèr i Grev Moltkes Palæ – og op ad trappen skred statsministeren, min bordherre.

Det var første gang, jeg så ham på nært hold, og jeg kan endnu tydeligt genkalde den fornemmelse, det var at stå der og vente på ham.

– Du godeste, hvor er han en flot mand!

Sådan sagde det inde i mig, og da jeg sad ved siden af ham med

borgmester Kaper ved den anden bare skulder, var jeg alligevel uendelig lykkelig for, at jeg var blevet foretrukket i fru Poulsens fravær!

Hverken statsministeren eller borgmesteren var nok vant til at have så ung en dame til bords ved en officiel middag i en gammel hæderkronet forening, så de morede sig sikkert over mig. Nok var jeg vant til at komme ud – temmelig vant endda – men min naturlighed og min situationsfornemmelse har altid hersket over min udenadlærte høflighed, så jeg har sikkert været helt utraditionel i denne sammenhæng.

Statsministeren var pludselig lidt tavs – jeg blev nervøs for, at jeg ikke rigtig slog til og begyndte at konversere ham helt i den konventionelle stil. Om han var lidt træt? (Han var lige kommet hjem fra sin første store Grønlands-rejse). Om han ikke syntes det var blevet lidt lunere i vejret? Og om han havde travlt i rigsdagen for tiden?

Han så alvorligt på mig – jeg sad og iagttog hans stærke, mandige ansigt med det store, markante skæg og de levende øjne.

– Ved De hvad?, sagde han, jeg er mest optaget af noget, som lige er sket. Min lille dreng er blevet opereret. Jeg håber sådan, at han snart må blive rigtig rask!

Nu var det min tur til at blive tavs – lidt flov over mine alt for traditionelle spørgsmål – »bare for at underholde«.

Jeg var helt fascineret af denne hyggelige, alvorlige – men osse muntre og chevalereske – bordherre, jeg havde denne usædvanlige aften. Ja, jeg glemte helt min egen træthed og min kavalers høje position. For mig var han kun en charmerende, fascinerende mand, den naturlige genstand for min fulde opmærksomhed. Enhver tanke om, at han var statsministeren, arbejderføreren, den store stoute politiker og landsfader, lå fjernt. Ja, jeg så endda bort fra, at han var langt ældre end jeg – og vist oven i købet gift. Det sidste var nu heller ikke helt rigtigt. Th. var kort forinden blevet alene ved sit ægteskabs uformelle, men praktiske opløsning.

Da middagen med dens mange floromvundne taler – af hvilke jeg ikke husker ét eneste ord i dag – var forbi, sagde statsministeren:

– Frøken Augusta, vi to drikker kaffen sammen herinde ved siden af.

Det var på samme tid en opmærksomhed og en ordre!

Han ville, at min søster skulle slutte sig til os, og det blev en meget lang – og meget yndig aften. Inden vi skiltes, havde Th. fået mit telefonnummer, fordi han ville ringe en dag og invitere på frokost. Jeg tror nok, jeg rødmede, da han sagde dette, men rødmen veg straks fra mine vinterblege kinder, da han fortsatte:

– Ja, De skal såmænd ikke se så benovet ud. Det bli'r antagelig hos »Karen Kik«, og jeg spiser selv mine tre medbragte klemmer. Til Dem *køber* jeg noget – selvfølgelig!

Jeg havde aldrig i mit liv været hos »Karen Kik« – Staunings yndlings-kælderbeværtning. Men som lille pige havde jeg tit min gang forbi den, og jeg morede mig om vinteren med at smide snebolde ind gennem risten, så de ramte de udstillede frokostretter. For dette indkasserede jeg både vrede blikke og lussinger.

Pudsigt nok er det meget tænkeligt at Th. ved akkurat de samme lejligheder har opholdt sig derinde i sin politiske karrieres vorden. Aldersforskellen på os to var lige bestemt 25 år – et kvart århundrede.

Statsministerens frokostinvitation hos »Karen Kik« gik imidlertid i glemmebogen – ikke hos mig, men hos ham desværre!

Næste gang vi mødtes var den følgende sommer – en dag hvor jeg var i rigtig trist humør for øvrigt. Det var ved at tynde ud i mit elevtal, fordi de »moderne tider« holdt sit indtog. Fortidens strenge krav om musikalsk uddannelse af unge forkælede piger i København gik i opløsning, og det kunne tydeligt mærkes på min pengepung. Jeg var efterhånden så gammel, at jeg ikke længere kunne ligge far alt for stærkt til byrde – rent økonomisk – så nu mente jeg tiden var inde til at søge et mere borgerligt arbejde. Det havde jeg gjort i et firma, som manglede en telefondame. Jeg kom lige fra et møde med chefen, der kun ville give 20 kr. om måneden. Det syntes jeg trods alt var for usselt, så jeg havde høfligt, men bestemt afslået hans tilbud.

Lidt forskrækket over min egen dristighed og en anelse pessimistisk med hensyn til fremtiden, befandt jeg mig uden for Tivolis hovedindgang, da jeg pludselig løb i armene på statsministeren!

Han genkendte mig straks, hilste og standsede for at sludre. Og han undskyldte mange gange, at han ikke havde ringet og inviteret på frokost hos »Karen Kik«, men han havde haft så travlt, og nu var det da endelig blevet lidt bedre med hans tid.

– Men hør, frk. Erichsen, går De ikke med ind og spiser? Kom lad os i stedet lave en Tivoli-tur!

Det lod jeg mig ikke sige to gange. Jeg havde aldrig glemt den hyggelige aften i Håndværkerforeningen, så da han tog mig under armen, lod jeg mig mere end villigt føre gennem portalen af denne rigets store mand.

Vi satte os på restaurant »Nord« (i dag »Perlen«) og maden blev bestilt. Stjålent kikkede jeg på mit ur, klokken var mange, og far og Karen Margrethe ventede mig derhjemme. De ville ikke kunne forstå, hvor jeg blev af, så jeg bad høfligt om tilladelse til »at gå ud og pudre næsen«. Det blev ikke afslået, statsministeren rejste sig belevent for mig, da jeg trippende forlod bordet et øjeblik.

Jeg benyttede lejligheden til at ringe hjem, og far tog selv telefonen.

– Undskyld, jeg sådan bliver borte, sagde jeg selvbevidst og stolt, men jeg sidder herinde i Tivoli sammen med statsministeren. Jeg er lige blevet budt på middag!

– Statsministeren?, sagde far undrende, – hør engang lille Augusta, er du sikker på, det er rigtigt, hvad du fortæller mig? Kender *du* statsministeren...

– Jamen far, det *ved* du da, jeg gør!

Da jeg kom tilbage var opvarteren – dengang hed det opvartere – ved at øse suppen op, og dampen blandede sig med hyggen ved bordet. Det var en herlig fornemmelse atter at sidde sammen med denne stærke personlighed, ved denne store mands side.

Mens vi sad og sludrede, fangedes mit øje pludselig af en lille nysgerrig herre, som slet skjult stod uden for restauranten og betragtede os. Da han fornemmede, at jeg havde opdaget ham, forsvandt han i menneskemylderet. Hvem var det? Smørgrosserer H. P. Erichsen såmænd. Han var personligt taget fra Halmtorvet ind i Tivoli for at konstatere, om hans datter talte sandt, eller fantasien bare var løbet af med hende.

Næh, nok var jeg indbildsk, men jeg har nu alligevel altid holdt mig til sandheden!

Den middag blev til mange middage. Og frokoster. Og hastige møder...

Fra denne søde forelskede periode husker jeg især én begivenhed. En dag sad vi – som sædvanlig i Tivoli – og talte om en radio-

koncert, som jeg skulle medvirke i. Det var Solistforeningens årlige velgørenhedskoncert, hvor jeg skulle synge nogle arier fra Cavalleria Rusticana. Jeg fortalte Th. om det, og han lovede bestemt at lukke op for radioen. Han ville sidde i sit hus nede på landet og lytte. Det sagde han, og jeg kunne se, han ikke ville glemme det.

Da koncerten fandt sted, viste det sig, at publikum var ualmindelig lydhørt, og mine numre fik – vistnok – et meget heldigt forløb. Da jeg skulle ud af scenen, begyndte koncertgængerne at klappe taktfast og langvarigt.

I dette øjeblik hamrede mit hjerte heftigt inden i mig og jeg turde ikke gå ind og modtage bifaldet, for jeg var bange for, at folk skulle se, hvor overvældet og bevæget jeg var. Måske havde jeg fået alt for stort behov for et af min pure ungdoms »grædelommetørklæder« nu pludselig.

Sagen var den, at jeg kun havde én tanke i mit nykrøllede, fortumlede hoved:

– Det er godt – det er godt – nu hører HAN de klapper!

Åh, jeg var salig ved tanken.

Th. og jeg fortsatte med at ses jævnligt – også efter at Tivoli var lukket. Først på vinteren kom en højtidelig invitation til middagsselskab hos ham i Kanslergade-lejligheden. Her fik jeg Hartvig Frisch, som senere skulle blive min ven for livet, til bords, jeg mødte forlagsboghandler Chr. Erichsen og fru Ritta, der ligeledes kom til at stå mig meget nær, og mange andre i en for mig helt ny og ukendt kreds.

Efter middagen bad Th. mig synge for gæsterne. Jeg var nervøs, men gjorde det hjertensgerne, og da nogle af dem syntes om det, var han både stolt og glad. Måske var det derfor, han inden vi skiltes fremsatte et overraskende forslag.

Th. bad mig følge med ned på landet, når han og sønnen Søren skulle flytte ind i huset på Vallø.

– Selvfølgelig har jeg i forvejen hjælp dernede, men både Søren og jeg behøver en kvinde som du dernede. Kom – glæd os med at tage med – vil du?

Om jeg ville!

Det blev en livlig og smuk sommer, hvor Th. og jeg kom hinanden nærmere og hvor jeg fik lejlighed til at føre hus for ham – endnu kun sommerhus ganske vist. Søren var en meget livlig dreng – og

somme tider lidt svær at holde styr på. Han skød stære i haven og stegte dem over bål, og han tumlede med sine mange kæledyr bl.a. nogle drabelige skildpadder. Desværre var han ofte så overkærlig over for dyrene, at de døde af lutter forstoppelse. Ved sådanne lejligheder blev der altid holdt en højtidelig bisættelse omme bag huset, hvor Sørens far, statsministeren, i en fint formuleret gravtale tog afsked med »den kære bortgangne«.

»Enghuset« hed Th.'s hus på landet. Han havde selv købt det, mens han endnu var en ung, ukendt cigarmager, og han elskede denne plet, hvor han uforstyrret kunne tumle rundt i kedeldragt og male og konstruere. Hele møblementet i stuen havde han selv fremstillet. Han var en glimrende amatør-snedker – og han slappede af med værktøj i hånden.

Jeg véd at statsminister Krag og fru Helle i dag er vældig øre over deres sted ved Skiveren – og bare ønsker at leve i fred og ro her uden rend af turister og nysgerrige. Og jeg ved osse, at langt de fleste respekterer dette ønske.

Sådan havde Th. det i »Enghuset«. Når han var hernede, ville han gå omkring og lege og pjanke – han brugte det aldrig som modtagelsessted for fremmede. I det hele taget skulle det helst være et paradis uden slanger.

Engang lå han på taget af en garagebygning, han havde ud til vejen, og var ved at hamre tagpap fast, da der pludselig svingede en turistbus ind foran indkørslen.

Turisterne hang nysgerrigt i alle bussens ruder, og Th. hørte guiden højrøstet forklare:

– Om lidt, mine damer og herrer, vil De kunne se Danmarks statsminister i ferietøjet. Jeg ved tilfældigvis, at Stauning er hernede i disse dage.

Ingen havde endnu fået øje på Th., der ganske rigtigt var i sit ferietøj – oven i købet uendeligt lidt tøj!

Derfor smed han sig fladt ned, så ingen kunne se ham. Garagen var højere end bussen, så det var umuligt for nogen at øjne deres store politiske idol.

Da de havde ventet længe nok, gav turistføreren lidt irriteret ordre til at fortsætte turen på jagt efter andre attraktioner på egnen...

Denne sommer blev af afgørende betydning for Th. og mig. Da

efteråret kom, vendte han tilbage til Kanslergade og jeg til Halmtorvet, men der gik ikke lang tid, før han bad mig flytte ind – osse i vinterlejligheden.

Den 1. november 1930 blev jeg hentet i ministerbilen – og foran os kørte en flyttebil med mine få ejendele, en seng, en stol, en kommode, mine noder. Det blev indledningen til vort lykkelige samliv – til det største og smukkeste, der er hændt i min tilværelse.

Men den første tid i Kanslergade blev ikke nem.

Lille forkælede Augusta fra grossererhjemmet var ikke så vel udrustet til at være værtinde i selveste statsministerens hus. Aldrig interesseret i husholdning, madlavning eller rengøring. Kun velbevandret i musikkens verden – ikke i politikernes og organisationernes. Det var sandelig ikke let...

Jeg kan huske, hvordan jeg første eller anden dag i Kanslergade blev fuldstændig lammet af forskrækkelse, fordi jeg ingen steder kunne finde hverken duge eller viskestykker. Da jeg forhørte mig hos den faste hushjælp, sagde hun bare:

– Det ligger alt sammen i snavsetøjskurven, frue, De må sandelig se at vaske storvask hurtigst muligt!

I dag kunne man jo bare have sendt det hele på vaskeri – men i 1930 levede vi endnu i storvaskens og gruekedlens tidsalder.

Og jeg havde aldrig – aldrig nogen sinde i mit liv – vasket storvask. Det klarede mor altid alene. Og efter hendes død var det Karen Margrethe.

Telefontråden glødede mellem Kanslergade og Halmtorvet dén formiddag. Karen Margrethe ilede til og hjalp, men jeg måtte jo lære at stå på egne ben.

Den første middag, jeg lavede i Kanslergade, lød på kogt torsk med sennepssovs og smeltet smør – Th.s livret. Han forlangte øl til maden – jeg havde så småt sat næsen op efter lidt tør hvidvin. Min far drak ikke bajere.

Og jeg ventede forgæves på et anerkendende ord, da han havde sunket den sidste bid. Bagefter skulle vi skynde os hen i »Kvindernes Hus«, hvor Th. skulle holde politisk tale i en stor forsamling.

Jeg sad på første række og lyttede betaget.

Mens han talte, opdagede jeg pludselig, at jeg var begyndt at forstå lidt af alt det, han stod og sagde. Tidligere havde jeg kun været

fascineret af hans stemme, hans blik, og hans alvorlige, faste myndighed afvekslende med hans lune djærvhed og dybe menneskeforståelse. Nu fattede jeg pludselig hele indholdet – og jeg var lykkelig.

Senere på aftenen spiste vi smørrebrød, og her ved natmaden hørte jeg pludselig min mand sukke velbehageligt og sige – med et hurtigt sideblik til mig: »Åh, jeg har fået sådan en herlig middag i dag«!

Dét varmede – men nu havde han slet ikke behøvet at sige sådan. Jeg var i mellemtiden blevet optaget af helt andre ting. Med ét forstod jeg, at det var af mennesket, sagen, den rigtige politiks Th., jeg var blevet indfanget. Mit tidligere livs behov for komplimenter – tomme eller velmente – var ligesom fordunklet af det nye.

Alligevel var jeg selvfølgelig en smule stolt over dét med, at den kogte torsk var herlig!

Sådan var Th. – han kunne indkapsle én i sin ide, han kunne opflamme én for de brændende spørgsmåls skyld, i omsorgen for medmennesket, men han glemte alligevel ikke det jævne lille anerkendende ord – takken – for han var en god kammerat. Anti-borgerligheden selv, men med hjertets store dannelse, som osse kræver *sine* høfligheds-fraser!

Denne aften – og de følgende omkring min indflytning i Kanslergade – forstod jeg, at hele min tilværelse var totalt forandret. Fra at være det forfinede barn, den sarte luksus-dyrkende sangerinde, var jeg nu blevet forvandlet til en moden kvinde, som ikke alene *kunne,* men også *skulle* føle ansvar. Jeg havde så sandelig fået noget at leve op til, skulle være værtinde for politikere, kulturpersonligheder, arbejderførere, diplomater og mange andre slags nye mennesker. Alle sammen *navne* ...

Navne, som man kendte, men som man nu skulle *lære at kende!*

Og jeg boede sammen med dén mand, jeg elskede ...

Jeg var tindrende lykkelig, og min lykke kunne læses i mit ansigt, i mit smil og i hele min holdning til de andre.

Den ro og tryghed, de havde skærmet mig med derhjemme, kom mig ikke til gavn nu. I kærlighed til deres lille Augusta, havde de gjort et uselvstændigt menneske ud af deres yndling, men nu skulle jeg vise dem alle, at jeg kunne klare dette alligevel.

Ingen skulle have skam af mig – hverken mit konservative hjem – eller de politisk bevidste arbejderførere, som jeg nu var trådt ind blandt.

Lauritz Melchior synger »Flaget« og Augusta Erichsen og Stauning lytter

Der måtte statsministertale til, når man tog en ny maskine i brug i flyvningens barndom

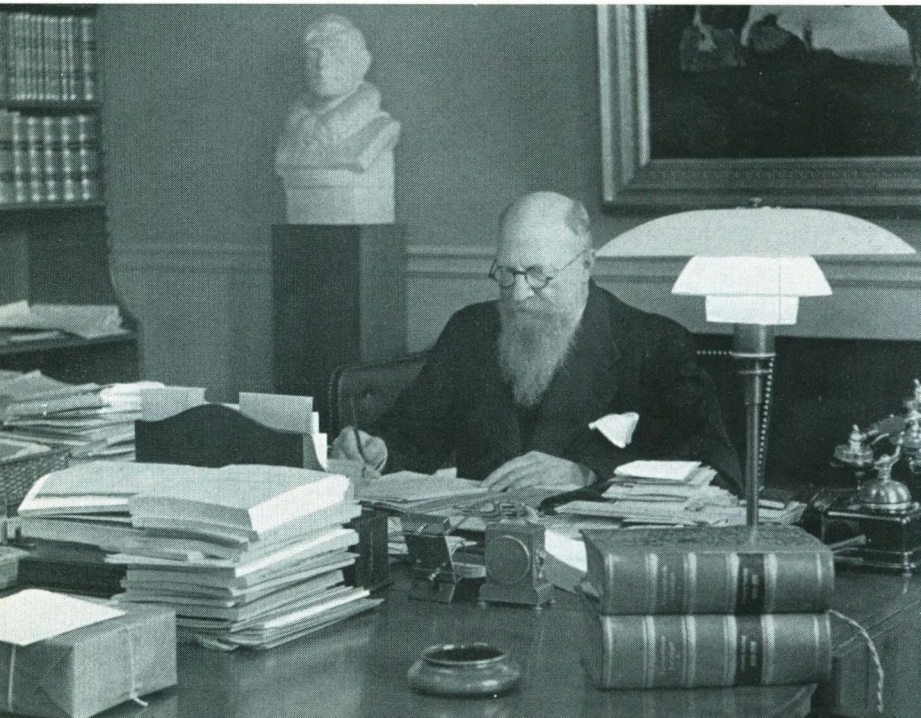

Jeg knyttede mine små næver og tog fat...

Men naturligvis var jeg allermest fredfyldt glad, når vi var alene – Th. og jeg. Fremtiden nævnede vi aldrig – jeg vidste, at hans ægteskab ikke var formelt opløst, og næppe ville blive det nogen sinde. Men han og jeg var sammen – og når vi var ude blandt andre mødtes vore øjne mange gange i løbet af en aften og han tog sig skærmende af mig, når jeg havde behov for støtte i min nye verden.

Mon ikke mor ville ha' været glad, hvis hun havde fået lov at opleve dette?, tænkte jeg. Hvis hun havde set mig – som jeg er nu, som jeg føler, og tænker!

Måske betyder dette at finde sin rette plads i samfundet, sin opgave at løse, mere end noget som helst andet her i livet. Fra at være hovedpersonen i koncerter og radiotransmissioner, var jeg nu forvandlet til bipersonen, den tilbagetrukne, i et helt anderledes forum. Jeg havde byttet min plads på solist-rampen med en ledsagerindes beskedne position ved siden af talerstolen, den samfundskærlige politiske tribune. Og jeg var mere tilfreds end nogen sinde. Jeg vidste – når jeg stadig hørte ros og anerkendende ord – at det var *ham* og ikke mig, de alle sammen søgte. Jeg opgav ubesværet mit tidligere liv til fordel for dette, fordi jeg simpelt hen selv var blevet en anden.

Og nænsomt undgik vi begge at tale om noget så ligegyldigt som fremtiden...

Livet var jo *nu* og *her* for os begge!

Kanslergade-forliget

Kanslergade... i dag berømt på grund af dét forlig, som blev lavet, mens Th. og jeg endnu boede her. For mig vil Kanslergade dog altid være noget ganske særligt i erindringens lys. Alene navnet – Kanslergade – rummer for mig mindet om hele den første lykkelige tid med Th.

Det var kort tid efter at vi var flyttet ind, striden om Grønland blussede op. Th. tog hele sagen omkring nordmændenes krav på Grønland i sin hånd og samlede trådene i statsministeriet. Utrætteligt talte han med varm kærlighed om det fjerne land, som han havde gennemrejst som ingen dansk politiker før han, og som han oprigtigt elskede. Det lykkedes ham at skaffe materiale, så den internationale domstol i Haag tilkendte Danmark retten til hele Grønland, og denne indsats er med rette så skattet og højt vurderet af eftertiden, at jeg intet vil tilføje, men jeg husker så tydeligt alt omkring de bevægede dage.

Kort tid efter at dommen var faldet, var Th. og jeg til en middag hos gode venner – direktør Ernst Michelsen og fru Vera – og den aften spillede jeg Carl Nielsen for selskabet. Han var deres yndlingskomponist, og min fortolkning må være faldet i god jord, for næste dag sendte de mig en porcelænsfigur som tak for min underholdning. Fra jeg modtog den, til Th. kom hjem fra statsministeriet, frydede jeg mig over denne gave. Jeg glædede mig især til at vise *ham* den, når han kom hjem fra dagens arbejde.

Næppe var Th. kommet inden for døren, før jeg begyndte at fremvise min nyerhvervelse, og da jeg endelig havde fået luft for min stolthed, fremdrog han en pakke, som han havde haft med.

– Det var godt lille Gugge – sådan plejede Th. og mine nærmeste at kalde mig – at du har fået en lille erkendtlighed, for så kan jeg osse vise min!

Ud af pakken viklede Th. en pragtfuld sølvskål med datoen for Haag-dommen og kongens initialer indgraveret.

– Se, fortsatte han, den har jeg fået i dag af kongen. Jeg blev pludselig kaldt op på Amalienborg. Der har gennem længere tid været tale om, at jeg skulle have fortjenstmedaljen i guld, men du ved, jeg ikke ønsker at modtage nogen form for dekoration. Derfor havde kongen ladet denne skål lave til mig. Det skal være vort minde om Grønlands-striden!

Jeg stirrede betaget på dette stykke kunsthåndværk fra hofjuvelér Dragsted, og ved siden af skålen blegnede min lille porcelænsfigur naturligvis noget, men vi var nu glade for vor fine udmærkelse hver især den aften...

Et par dage efter, da jeg gik alene derhjemme, blev jeg ringet op af generalkonsul Vilh. Christiansen – også en god ven af huset – som ville tale med Th.

– Han er ikke hjemme, – han er på kontoret, sagde jeg.

– I dag?, sagde Christiansen undrende, jamen det er jo en stor dag i dag. Th. har fået fortjenstmedaljen i guld!

– Nej, det har han bestemt ikke, svarede jeg, for han vil ikke modtage den.

– Ikke desto mindre har han fået den, sagde Christiansen, og jeg ringer for at sige, at jeg vil forære ham miniature-medaljen – den man selv skal bekoste. Hils og sig tillykke.

Da jeg havde lagt røret på, undrede jeg mig såre og kastede et ekstra blik på kongens sølvskål – dén der var givet i stedet for medaljen.

Så ringede jeg ind til statsministeriet og fik Th. i røret.

– Jo, sagde han, det er rigtigt nok. Jeg blev kaldt op på slottet én gang til, og kongen sagde, at nu nyttede det ikke længere at protestere. Der var så mange, som ville, at jeg skulle modtage medaljen, så nu kunne jeg ikke blive ved med at være kontrær!

Jeg tav og glædede mig i mit sind på hans vegne. Navnlig da jeg hørte ham tilføje:

– Og nu er jeg osse glad for den!

Kanslergade-lejligheden var rammen om mange festlige begiven-

heder. For os var 1. maj naturligvis årets vigtigste dato. Denne dag skinnede solen altid i gamle dage – eller osse er det fordi man har det som soluret: man tæller kun de lyse timer. Vi var altid tidligt på færde den 1. maj, og efter frokost tog vi til Grønttorvet, hvor arbejderne samledes. Th. gik forrest i processionen, og han ville at jeg skulle være ved hans side, men når vi kom frem til Fælledparken foretrak jeg altid at være ude på plænen i stedet for at sidde oppe under baldakinen. Her – blandt de tusinder af arbejdere og deres koner – gled jeg stille ind i mængden. Ingen lagde specielt mærke til mig, og jeg kunne fryde mig over de mange kærlige ord, de sagde om Th. De var stolte af ham, de fortalte de mest forrygende historier om ham til hinanden, og jeg lyttede med begærlighed. Det var som om jeg aldrig kunne få nok af det...

Denne ægte kærlighed til »landsfaderen« – folkets søn – var fantastisk. Jeg hørte en arbejder fortælle de omkringstående om sin helt, Th. Stauning, som selv havde arbejdet sig op fra at være en fattig cigarmager til at blive landets statsminister, og om hvordan han til kongens aftenselskaber kunne danse hele aftenen med dronning Alexandrine, hvis det passede ham – og det gjorde det tit!

Th. kunne overhovedet ikke danse – men selv om det ikke passede, glædede det mig alligevel at høre, hvor populær han var.

Efter talerne i Fælledparken var vi altid med bestyrelsen til smørrebrød på Blegdamsvejen, og her skete et år noget pudsigt. Min søster, Karen Margrethe, var med, og hun og jeg gik ud for os selv, men da vi igen ville tilslutte os selskabet, kunne vi ikke komme ud fra »For Damer«. Vi ruskede og rev i døren, men lige meget hjalp det. Endelig – efter en halv times venten – kom der hjælp. Nogle store stærke mandfolk måtte bakse med et par tunge bordplader, som var faldet ned foran døren, for at befri os.

Da jeg kom tilbage til selskabet, så jeg mildt bebrejdende på Th. og sagde:

– Er du klar over, at jeg har været spærret inde – og du har ikke engang savnet mig!

Han lo bare og rystede opgivende på hovedet.

Dette var 1. maj – den smukkeste og vigtigste dag i hele året. Småting som indespærringer kunne man virkelig ikke tage sig af, når arbejdernes internationale broderskab skulle manifesteres...

Eller grundlovsfesterne i Sønderskarken...

Hvor *var* det dog nogle strålende dage. Her var formanden for borgerrepræsentationen, bryggeriet Stjernens direktør Emmanuel Svendsen og hans kone altid med. Emmanuel var en pragtfuld mand – en festlig og fornøjelig type, som utrætteligt sprang omkring mellem boderne og købte iskager og stjerne-øl i én uendelighed.

Til de årlige gilder hørte osse en frokost i »Enghuset« for Th.s bestyrelse, d.v.s. bestyrelsen for den socialdemokratiske forening på Christianshavn. Th. var valgt i 2. valgkreds – og den var altid i hans tanker. Han var en politiker af den gamle skole, en af den slags folketingsmænd, der direkte repræsenterede sine vælgere på tinge. Og den dag, hvor bestyrelsen skulle komme hos os på landet, glædede han sig som et lille barn.

Et år var hele festen alvorligt i farezonen. Da vi vågnede, stod himmel og jord i ét. Det var et frygteligt regnvejr, og alting sejlede. Th. spurgte bekymret, om jeg mente, vi kunne dække op inde i stuen, men dertil var huset trods alt for lille. Vi ville simpelt hen ikke kunne være der.

Hele formiddagen spejdede vi med kortere og kortere mellemrum ud ad vinduet. Tiden, hvor en bus ville rulle op med hele bestyrelsen, nærmede sig, og det regnede uophørligt.

Men ti minutter før gæsterne stillede, brød solen igennem, og regnen aftog. Da bussen ankom, var det balsamisk vejr!

Frokosten blev livligere og mere munter end nogen sinde. Vi fik flæskesteg og isdessert, og hele selskabet sad bænket ude i haven i det mest bedårende solskin. Det var så varmt, at det var lige ved at være for meget af det gode. Navnlig, da isdesserten skulle på bordet. Lige i det samme, jeg kom med fadet, var der en af christianshavnerne, som rejste sig for at holde en bordtale. Jeg måtte stå og vente. Inden han blev færdig med alle lovprisningerne, lignede desserten naturligvis Det skæve Tårn i Pisa, men den smagte jo lige godt for det.

Da vi tog afsked med vore gæster, var det endnu bedårende vejr, men næppe var bussen kørt, før sluserne åbnede sig. Det fossede ned – næsten endnu værre end om formiddagen.

Ja, det var bogstavelig talt som om Vorherre havde tænkt på 2. valgkreds hele denne sommerdag og skånet frokosten for sine vandmasser!

Sådan havde vi det næsten altid festligt og gemytligt, når Th.

stod som arrangør af noget. Når han sad bænket i godt lag omgivet af sine trofaste støtter og sine bedste venner, udfoldede han et utroligt godt humør og afslørede sit store selskabelige talent. Det var ikke for ingenting, at Drachmann var Th.s yndlingsdigter. Denne bourgogneelskende skjald med sine magtfulde lovprisninger til vinen og kvinderne rørte ved noget i Th.s hjerte, og han kunne ivrigt citere lange strofer af »sin« forfatters værker. Han kunne også udbryde i sang – for det meste de klassiske arbejdersange, som han elskede. Det var tydeligt, at han virkelig ville leve dét liv, han kæmpede så hårdt for at sikre sine medmennesker. Han var sig det store ansvar bevidst, sagde ofte, »at vi skulle huske, land og rige hvilede på hans skuldre«, men de resultater han – og regeringen – opnåede, ville han pinedød også være med til at fejre.

Jeg har hørt to vidt forskellige karakteristikker – og begge lige fejlagtige – af ham. I virkeligheden var der ingen – eller kun ganske få – der rigtig kom ind på livet af Th. Det skyldes jo nok, at hans format og hans personlighed i de fleste forsamlinger ragede højt op over de øvriges, men alligevel smertede det mig ofte, når jeg hørte hans adfærd blive udlagt forkert.

Den ene karakteristik gik ud på, at han var indesluttet og tavs og kun modvilligt lukkede op for sine tanker. Mange opfattede ham som en slags suveræn hersker, der udstedte sine dekreter og bare afventede, at de blev efterkommet. Intet kan være mere ved siden af. Jeg ved, at Th. havde en arbejdsbyrde, som ville have oversteget næsten alle andres fysik. Han kunne undertiden være tvunget til at deltage i flere officielle handlinger end nogen anden person i Danmark, og er der så noget at sige til, at han en gang imellem prøvede på at slappe af? Jeg synes det ikke. Han lyttede meget, han gryntede når nogen fortalte ham noget vigtigt, og han overvejede alt, hvad han hørte på sin vej meget grundigt og samvittighedsfuldt. Det kan man vanskeligt kalde at være indesluttet...

Den modsatte karakteristik hænger stadig fast hos mange, som ikke har truffet Stauning personligt, nemlig den at han skulle have været en mand, som var svag over for spiritus og som ikke sjældent tog sig et lille bæger for meget.

Heller ikke dette har nogen som helst grund i virkeligheden. I alle årene med Th. så jeg ham aldrig vise nogen overdreven interesse

for at drikke. Han elskede et glas velskænket, skummende øl om sommeren inde i Tivoli, han kunne lide en god bourgogne fra kælderen, om søndagen fik vi en grand marnier til kaffen, og til galla-begivenheder brusede champagnen. Alt dette er rigtigt, men det er ikke sandt, at han under udøvelse af sin politiske gerning nogen sinde tænkte på at nyde noget.

Først arbejde – og så fest.

Alligevel var der mange, som troede det var muligt at trænge ind på Th. over et fyldt bæger eller en kraftig drink. Nogle af dem prøvede jeg at holde ham fra livet, og jeg fik mange fjender af samme grund. Det brød jeg mig ikke synderligt om. Det er en stor mands livsledsagerindes lod. Hvis jeg skulle udfylde den mission, som digteren og maleren Mogens Lorentzen så poetisk kaldte at være »Staunings lille gærdesmutte« – ja så var jeg nødt til hele tiden at administrere kræfterne på den måde, jeg fandt det rigtigst. De, der ville misforstå det, kunne gøre det. Th. viste selv sin taknemmelighed for mange af mine manøvrer – og deri lå hele lønnen.

Den største af alle begivenhederne i Kanslergade var dog det berømte Kanslergade-forlig. Hvor meget siger det folk i dag? Det er jo simpelt hen et af de allervigtigste forlig i nyere dansk politisk historie. I 1933 havde Danmark landbrugskrise og der kom varsel om storlockout omfattende 200.000 mand. Samtidig var lige så mange i forvejen arbejdsløse, og det var mere end landet kunne bære. For regeringen betød det en ren katastrofe. Th. og hans ministre stillede forslag om et års forlængelse af overenskomsterne og forbud mod strejker og lockouter i samme tidsrum. Nu forelå de elementer, der kunne danne baggrund for et stort anlagt forlig: på den ene side landbrugets uhyre vanskeligheder, på den anden en arbejder-befolkning, som både var hærget af arbejdsløshed og truet af lockout.

Dagen efter, at regeringen havde formuleret sit forslag, indledtes de afgørende forhandlinger hjemme i Kanslergade. Regeringsparterne repræsenteredes af bl.a. Stauning, Bording, Fisker, Alsing-Andersen, P. Munch, Dahlgaard og Niels Frederiksen. Fra Venstre mødte Madsen-Mygdal, Krag og Hauch.

Alt dette står i protokollerne og i den politiske historieskrivning, men referatet af de taktiske forskydninger i meningsudvekslingen er ikke tilstrækkeligt for at skildre dette dramatiske døgn.

Jeg glemmer aldrig, hvad det var der skete. Fra klokken ti om formiddagen til over midnat var jeg konstant i nærheden af Th. og hans gæster. Jeg sørgede for frokost og aftensmad og senere på aftenen da der endnu ikke var truffet nogen afgørende beslutning til løsning af krisen i Danmark, måtte jeg sørge for nogle forfriskninger.

Efter midnat gik jeg i seng, men inden jeg faldt i søvn, bankede Th. på min dør.

– Hvordan går det?, spurgte jeg.

– Det går ikke..., sagde han bare.

– Gi' dem en whisky mere, sagde jeg, så kan det være det hjælper lidt på humøret.

– Jamen kære Gugge – der *er* ikke mere whisky!

Jeg vidste, at der stod en flaske dybt nede i kælderen, men jeg var – rent ud sagt – dødsensangst for at gå derned, for det vrimlede med rotter, og det var buldermørkt. Alligevel tog jeg min house coat på, begyndte at stige ned ad den stejle køkkentrappe og famlede mig senere vej over gården og ned i kælderen.

Jeg fandt flasken, slap fri af rotterne og løb med hjertet hamrende i livet op ad trapperne med whiskyen.

Helt forskrækket stirrede jeg på flasken oppe i køkkenet. Den var snavset og ækel af kælderens støv og fugt.

I en fart fik jeg hele indholdet hældt over på en krystalkaraffel, tog en kjole på og gik ind i stuen med den længe ventede whisky.

Så gik jeg igen i seng, men det varede ikke så forfærdelig længe, før Th. atter bankede på døren.

– Nu kan du godt stå op og drikke et glas med mig, sagde han. De er gået alle sammen, og det er det største forlig, jeg har været med til... jeg er lykkelig nu!

Så skålede vi for at forliget måtte blive til lykke og gavn for landet, og vort ønske gik i opfyldelse. Senere spiste vi pølsemad og talte om fremtidsudsigterne efter at den nye gunstige situation så heldigt var blevet skabt.

Dagen efter kom Hartvig Frisch op til mig, mens jeg gik alene omkring i lejligheden. Han sagde stilfærdigt, men indtrængende:

– Ved du hvad, Gugge, den karaffel, du serverede whisky i umiddelbart inden forliget blev afsluttet, den vil jeg forfærdelig gerne eje. Det er en historisk karaffel i dag – et klenodie i Danmarks politiske krønike allerede...

Jeg rødmede naturligvis, men det var tydeligt at se, at han mente det dybt alvorligt. Og karaflen kom da også til at stå i Hartvigs hjem – den må være i hans families eje i dag.

Som sagt tror jeg aldrig nogen sinde jeg glemmer denne dramatiske nat...

En hel nations skæbne

Th.s 60 års fødselsdag blev – på en måde – punktum for de lykkelige år i Kanslergade, selv om det først var to år senere vi flyttede til æresboligen på Valeursvej. For mig betød det en svær personlig kamp at følge ham og være ved hans side osse i dette nye hjem, men som sædvanlig var det ham, der skulle lede vejen – han blev helt og holdent min skæbne. Det var ikke så mærkeligt, for han var jo hele nationens skæbne. Og min. Og denne højtidelige – men samtidig nøgterne og reelle – formulering har jeg ikke givet, det er selveste Johs. V. Jensens. Vor store digter og Nobel-pristager hørte til Th.s beundrere og gav udtryk for sin vurdering i et hyldestdigt på dagen.

Da tiden nærmede sig, inviterede vi en stor kreds til middag på Langeliniepavillonen, men forinden skulle der være åbent hus i Kanslergade, hyldest i Studenterforeningen og fest i Idrætshuset. Aftenen inden fødselsdagen begyndte jeg at flytte rundt på møblerne for at skaffe lidt mere plads.

– Hvad gør du?, sagde Th., her er da rigeligt med plads. Det ser meget hyggeligere ud som vi plejer at have det!

Men jeg fik ret. Fra tidligt om morgenen strømmede det ind med gratulanter og det fortsatte hele dagen. Jeg havde sørget for vin og kage til dem alle, men der skulle en enorm kapacitet til, når der alene kom over 900 blomsterhilsener!

Heldigvis kom der en arbejdsløs og ringede på døren midt i det hele. Det gjorde der så tit, for Th. havde stillet en cigarkasse med

25-ører ude i entreen, så ingen af de arbejdsledige forgæves skulle ringe på statsministerens dør. Pigen havde altid en skilling ved hånden. Denne arbejdsløse blev sat til at bære papir ned i gården lige så hurtigt som gaver og blomster blev pakket ud – og der var rigeligt for ham at bestille i otte timer!

Th. fik en seneknude bare af at trykke gæster i hånden og hele huset vrimlede af kendte og ukendte, som alle sammen ville vise opmærksomhed. Gavernes vrimmel var stor – yderpunkterne var en gammel kones hjemmestrikkede muffedisser, og en komités generøse æresbolig på Valeursvej. Fra Ålborg-egnen kom en komité og overrakte skødet på et sommerhus mellem Løkken og Blokhus.

Efter hyldesten i Studenterforeningen og festen i Idrætshuset modtog Th. et kæmpefakkeltog, og om aftenen var han midtpunkt på Langeliniepavillonen, hvor Carl Gandrup holdt hovedtalen. Denne begavede digter, som stod Th. meget nær, tolkede ypperligt alles følelser på den store dag.

»Kære Th.«, sagde han, »fra den tidlige morgenstund har et helt land, et helt folk, festet for dig. Og for en gangs skyld har det kønne gamle ord om at morgenstund har guld i mund bekræftet sig på en så overdådig måde, at det måske endda har overtruffet dine dristigste forventninger.

Man har hilst og hyldet dig i vers og toner, i taler af høj skønhed og kraft, man har tændt et hærtog af fakler til din ære.

Ingen anden dansk mand – undtagen Thorvaldsen måske – har den danske nation bragt så kongelig og, hvad mere er, så *enstemmig* en hyldest.

Alle politiske konfessioner har ladet sin beundring og sympati komme til udtryk på denne dag.

Enhver anden end du ville være segnet under vægten af denne vældige festbølge, men nornerne ved din vugge må have forudset denne din store dag, og de skænkede dig derfor, foruden alle dine sjældne åndsgaver, en korporlig massivitet, som man må helt tilbage til jætterne i Jotunheim for at finde parallellen til.

En af dine mange og store sejre, den efter kampen om Grønlandssagen, indbragte dig fortjenstmedaljen i guld. Jeg er lige ved at synes, at du har fået den én gang til, da jeg i morges så de dybe og sande skjalde-ord, som vor store digter Johs. V. Jensen talte til dig. Det var som gyldne runer i granit:

Hvor saas Essensen af et Land
saa samlet i en enkelt Mand?
Et Ave Stauning! En Nation
sin skæbne ser i din Person.

Mere fyndigt og fortættet kan diagrammet af din skæbne, din indsats og din personlighed ikke gives.

Det er på en måde også et udtryk for dit eget format, at der skal folk af de store linjer, af det store åndelige rumfang, til for at forklare os perspektiverne i dit væsen, kilderne, hvoraf du øste din kraft, og løngangene som førte ind til din lykke – altså folk som Borgbjerg, Hartvig Frisch og Johs. V. Jensen«.

Carl Gandrup fortsatte sin hyldest og flere fulgte efter. Hele aftenen var som en yndig, lang drøm...

Men efter festen meldte tømmermændene sig.

Helt fortumlet havde jeg stået og hørt Th. modtage æresboligen på Valeursvej, og selv om Valeursvej endnu kun var en brakmark og huset først skulle bygges, gik det dog langsomt op for mig, at Kanslergade-epoken var ved at ebbe ud.

Nogen tid efter sagde jeg til Th., at jeg var ked af, vi skulle bort fra Kanslergade. Han forstod mig vist ikke. Der blev kun talt uendelig lidt om det, men datoen rykkede nærmere og nærmere.

Da æresboligen stod klar til indflytning skulle Th. og jeg først nogle dage til Århus – og bagefter skulle vi slappe af på Mols. Her gik jeg og hang lidt med næbbet. Sentimentalt klamrede jeg mig til Kanslergade og jeg troede ikke, jeg ville med ud i det nye hus. Min vægring var en krise i vort samliv, som Th. var tvunget til at tage stilling til, og han spurgte mig flere gange, hvad der var i vejen.

Jeg følte pludselig ikke, at jeg slog til, og jeg mente bestemt ikke jeg kunne klare alt det nye, som nu forestod.

Han så helt forskrækket på mig, da det gik op for ham, at det var alvor. Da jeg så, at han var ulykkelig, blev jeg osse frygtelig angst og usikker, fordi alting ikke var som det plejede.

– Men kæreste Gugge, sagde Th., det bliver dog som det hele tiden har været, enten vi bor i Kanslergade eller på Valeursvej. Selvfølgelig må du følge med, ja du er simpelt hen nødt til at følge mig – for jeg kan ikke undvære dig...

Jeg var ikke helt overbevist, men da vi senere på dagen gik forbi en tilfældig møbelforretning standsede Th. op og sagde:

– Gugge, du skal jo indrette huset på Valeursvej – du skal vælge alle møblerne og skabe hjemmet – nu må du virkelig se at tage dig lidt sammen! ... Så overgav jeg mig naturligvis. Det var jo dog mine inderste ønsker han udtrykte. Han var min skæbne – det var jo ham, der ledte vejen, og sådan skulle det også være. For nationen og mig!

I dag – mange år efter – kan jeg bedre analysere de følelser, der dengang gennemstrømmede mig. Jeg forstår nu både min modstand mod at følge ham og min dybe trang til alligevel at lægge mit liv i hans hænder.

Den udvikling, der er sket på alle områder af samfundet, siden 1935 er så revolutionerende, at man somme tider slet ikke forstår det har været muligt. Utallige gamle fordomme er anfægtet, der er bygget bro over de bredeste kløfter, og verden er forandret.

I dag kan en mand og en kvinde dele *alt,* lykken og sorgen, alvorlige opgaver og festlige stunder, dagens arbejde og nattens inderlige samvær – uden at være gift.

Ingen – eller kun ganske få – ser i dag skævt til et forhold, som ikke er legaliseret ved et bryllup, men dengang var det noget andet.

I virkeligheden har Th. og jeg banet vejen for et navnløst antal unge efter os. Vi har ved vort eksempel været med til at nedbryde en skranke, som der ganske vist kan være nogen fornuft i, men som i de givne situationer osse kan betyde den største ulykke for dét forelskede par, der af omstændighederne tvinges til at leve sammen i kærlighed uden myndighedernes velsignelse.

I dag ved jeg, det var rigtigt, vi banede vejen.

Dengang var jeg usikker og lidt bange ...

Udviklingen har fortalt mig, at vi gjorde ret, og at det var livets lov, at jeg skulle lade mig lede af Th. I vor tid kom ministre og diplomater, fagforeningsmænd og -kvinder, – ja selv kongen og dronningen, til at anerkende vor status. Jeg sidder – mens disse linjer skrives – med et gammelt indbydelseskort foran mig. Der står:

»I Anledning af Hans Majestæt Kongens Regeringsjubilæum og efter Allerhøjeste Ønske har Undervisningsministeren den Ære at indbyde Koncertsangerinde Frøken Augusta Erichsen til Gallaforestillingen i Det Kgl. Teater Mandag den 17. Maj 1937 o.s.v.«

Det kostede personligt opgør – og en vis kamp udadtil – at nå så vidt, men både Th. og jeg vidste at vi *ville* og *kunne* efter at vi havde talt ud om problemerne.

Den sidste dag i Kanslergade sad vi på flyttekasserne og tog afsked med de tomme stuer.

Mit gamle mod var vendt tilbage.

En lykkelig tid var forbi – og en lykkelig tid skulle begynde.

Digteren Stauning

Kun få ved, at Thorvald Stauning osse var digter!

Det hørte med til hans tid og epoke, at en politiker også skulle kunne skrive. Som regel var det jo kun de magtfulde, agitatoriske taler, de gamle arbejderførere skrev, men adskillige af disse kunne skam være hele små kunstværker – i hvert fald hvis man som jeg regner en ægte og dybfølt fortolkning af livets mest vitale spørgsmål for kunst. Det skete osse, at politikerne måtte gribe pennen for at give udtryk for deres tanker i versificeret formulering. Husk på, det var før radioens og fjernsynets revolution. De politiske møder var ofte den eneste form for kommunikation mellem lederne og folket – bortset fra aviserne selvfølgelig. Og til møderne skulle man ikke bare snakke valg og polemik – man skulle osse feste. Derfor skrev mange folkeførere både agitatoriske skuespil og vers og prologer.

Og Th. var ingen undtagelse.

Skal jeg være ærlig, vil jeg sige, at jeg langt fra anser ham for nogen Klaus Rifbjerg. Hans poetiske arbejde er – sikkert med rette – blevet glemt, hvor meget end myten om Stauning stadig lever i befolkningen.

Alligevel kan jeg ikke lade være med at fremdrage to af hans digte. De vidner måske ikke om noget stort lyrisk talent, men til gengæld om den ægthed og varme, som gjorde mennesket Thorvald Stauning til en stærk personlighed.

I

Det bølger, det gærer, det bruser
i verdens mægtige rum
Gennem livet stormene suser,
bølgerne piskes til skum
I livet der kæmpes og brydes
Fremad og opad vi vil
Alle i livet frydes
ved sang og strengespil.

Med ret til at leve vi fødes,
men livet er ingen fest.
Så mange af armoden mødes,
livsgildets ubudne gæst.
De hårdeste love må brydes,
men håbet holde vi vil.
Alle i livet frydes
ved sang og strengespil.

Lad glæden for livet da råde
om vejen også er trang
Vi knækker de snærende tråde.
Vi når vel vort mål engang.
Lad tanker og meninger brydes
– vid at du kan, hvad du vil.
Alle i livet skal frydes
med sang og strengespil.

Karakteristisk billede af den stoute »Folkets Søn« med 1. maj-emblem i den grå bowler

Chat Noir, Oslo, 1937. Første række f.v. direktøren for Gyldendal Ingeborg Andersen, Stauning, professor Scheldrup og Augusta Erichsen. Anden række yderst til venstre Harald Grieg, der var direktør for Norsk Gyldendal

II

(prolog fremsagt på Arbeidernes Teater)

År er henrunden, hvor ej man fandt den ånd,
som nu besjæler arbejderstanden.
Da gjaldt det at knytte ret den stærke hånd
– et åndløst liv for menigmanden.
Den tid er forbi, den flammende ild er tændt.
Uvidenhed og fordom på bålet er brændt,
nu er også menigmanden med kunsten bekendt.
Vi byder lidet
vi veed det så vel,
men tanken, ånden, kunsten ønsker vi held.

Med nyt vi her i aften møder frem
Vi skildrer småfolks liv og småfolks kår.
Småfolks kamp og småfolks tro og håb om vår.
Et billed' som blev til i småfolks hjem
et vidnesbyrd om kunst hos menigmanden.
Småfolks tro og håb,
livsmod, kraft og nød,
undertryktes råb,
livets kamp for brød.
Et samfundsbilled' med farver, ild og strid,
de store problemer fra vor egen tid.
Værkets skaber ej skræmmes – endskønt han vel veed
at dette værk vil glemmes – men ej de der léd.
Og da har også hans fakkel givet lys, hvor før kun mørke ruged.

– – –

Th.s fakkel kom til at sprede mere lys i mørket, end han sikkert selv havde turdet håbe, men det var som politiker – ikke som digter – han skulle vinde gehør. Alligevel synes jeg, der er noget smukt i hans – muligvis lidt ubehjælpsomme – poesi.

Stauning som brevskriver

Th. var – i almindelighed – ikke nogen stor brevskribent. Han dyrkede ikke den lidenskabelige brevstil, og hans meddelelser kunne undertiden virke noget korte og knappe. Alligevel var der noget karakteristisk ved hans breve. Den faste myndighed, som han regerede landet med, smittede af i hans breve. Han holdt en vis forretningsmæssig tone, når han skrev, og han elskede at angive tidspunkter og størrelsesbetegnelser *nøjagtigt*.

Her skal jeg vise to typiske breve – et fra Nykøbing Mors i 1932 og et fra London i 1937. De fortæller på deres egen rørende private måde, hvordan han tænkte og følte, når han skrev ord, der ikke var beregnet for noget større forum.

Nykøbing M.
28-7. 1932

Min kære, lille Gugge.

Det er tidlig Morgen; jeg skal bort til næste Sted, men forinden skriver jeg denne Hilsen, efter en god Nats Søvn.

I Gaar var det en strøng
Dag. Ankomst Aarhus Kl. 7.
Efter hastig Te kørte vi
til Grenaa. — Stort Arran=
gement: Flag, Sejlads paa
det nye Hammeomraade.
Frokost. Derefter Bøn=
nerups Strand, Forhandling
med Fiskerne. Kørsel
til Nykøbing, kom for
sent til Færgerne, maatte

over med privat Fargen
andet Sted og kom i Stedet
for Kl. 3 til Nyholing 4½
hvor 100 Tillidsmænd
ventede. Saa Møde med
dem og Kl. 6½ Off.
Møde med Gæsteaptraden
af Christmas Møller.
2000 Mennesker. Gaden fyldt.
Sluttede 10¼. Saa Kaffe
— og Fl. Paa Værelse Kl. 11

Avisløsning — i Seng N 3/4.

Og nu rullet jeg til Løgstør.

Jeg haaber Din har det godt — her gaar det godt.

— — Og jeg ved at him venter pra mig . . — —

Korligst Hilsen

Din Th.

29, PONT STREET,
S. W.

7/4 1937.

Min kære Gugge.

Brisson erklærede i Nat, at han vilde telefonere og foreslaa Dig at rejse herover. Han har formodentlig udøvet denne Handling og maaske er Du saa paa Vej — i saa Fald maa Brevet ligge.

Jeg er godt ankommet og indkvarteret hos Grøven.

Efter forrindelse Konferencer
Omkladning og Middag, med
den Overtaskelse at Carl
Brissau, Cleo og Sønnen
var Deltagere i Middagen som
Venner af Huset.

Ja Middagens Tid var
forbi inviterede Cleo pre at
Besøg i Bergen, men Greven
vilde lelive hjemme, medens
han og Familie tilskyndede
mig til at tage Chancen.

Vi besøgte saa to Restaurants
og her var det at B. optog Ideen
om at tilkalde Dig.

I Dag har jeg været til den
store politiske Frokost hos
Udenrigsministeren – stor
Elskværdighed. Nu skal vi
have Pressen sammen til Interview
og saa skal Stagstad nok vise
mig et Teater – Kantinen har
fast Forfald, formodentlig efter

at have set mig.

Har var Politivagt ved Døren i Gaar, men nu inddraget og da jeg gik Tur med Grevens i Formiddag var tre Fotografer i travl Virksomhed lóbende foran og bag os.

Bladene har smukke Artikler.

Alt vel –

Karligt Hilsen

W. S

Der var dog også nogle varmere og mere fortrolige breve – klenodier som jeg opbevarer med stor pietet – men dem vil jeg aldrig publicere. Mon ikke disse to eksempler – trods alt – viser læserne noget om Th. – og hans tid. Der er sjove små glimt af privatisme i og mellem linjerne. Th. tilhørte en epoke, hvor jag og stress endnu ikke havde udryddet sansen for de uendelig små hændelsesforløb og deres betydning – selv i en travl statsministers liv.

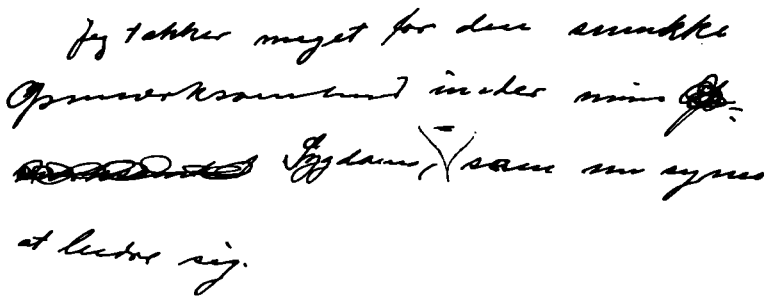

De sidste ord, Stauning skrev. Indledningen til den 1. maj-tale, som aldrig blev holdt, fordi han døde.

Alle disse berømte mænd

At være ved Staunings side gennem disse år var ensbetydende med at møde hele den store kreds af berømte mænd og kvinder, som han omgav sig med, folk som er døde nu, kendte hoveder, som indskrev deres navne i vort lands historie. Dengang følte vist ingen – og heller ikke jeg, at der var nogen grund til at være tynget af deres berømmelse. De stod jo midt i arbejdet, og det var disse år, der skabte deres betydning for datiden og de kommende generationer. Man lærte dem at kende på godt og ondt, og man kom uvilkårligt til at beundre de fleste af dem for dét de var og gjorde. Ingen af dem er glemt i dag – det skyldes også deres arbejdes spor, og deres indsats' betydning.

Nærmere knyttet til Th. end nogen anden var Frederik Borgbjerg, undervisningsministeren og den første intellektuelle blandt arbejderpolitikerne. For nylig læste jeg dén udlægning, at de to skulle have stået stejlt over for hinanden, især i de sidste år. Det tror jeg nok, jeg tør dementere fuldstændig, og jeg kan stadig høre for mig, hvordan Th. ikke én men mange gange efter Borgbjergs bortgang gik omkring og mumlede: »Nu skulle min ven ha' været her – han kunne ha' klaret dette«!

Det var om Borgbjerg han sagde sådan – de to var intime venner, og ingen som helst større eller mindre uenigheder om den aktuelle politik formåede nogen sinde at skille dem.

Borgbjerg var et vidunderligt, festligt menneske. Han var i mine øjne meget smuk – han var jo af samme type som Th. Han var opfyldt af stor kærlighed til kunsten, hans yndlingskomponist var

ganske vist Wagner, og jeg kan ikke fordrage Wagner, men alligevel havde vi mange fælles interesser, og Borgbjerg var altid en velkommen gæst i vort hjem.

Det er derimod rigtigt, at Th. kort tid før Borgbjerg døde havde ønsket, at han skulle gå af som undervisningsminister, fordi Th. velsagtens følte, at Borgbjergs tiltagende svaghed ikke længere gjorde ham i stand til at være fuldt på højde med sit gamle jeg, og måske har Borgbjerg selv haft vanskeligt ved at erklære sig enig heri, men nogen uoverensstemmelse kom det aldrig til. Netop i de dage, hvor dette diskuteredes, boede Borgbjerg på Hotel Kong Frederik, fordi han sad og skrev nogle vigtige artikler og helst ville være ene. En aften sagde jeg til Th., at jeg syntes han burde tage ud til Borgbjerg og tale rigtigt ud med ham, og jeg tilbød at køre ham både frem og tilbage i min bil. Jeg ville holde på gaden og vente på Th. – ligegyldigt hvor lang deres samtale end måtte blive.

Th. må have ment, det var et godt forslag, for han gik ud i entréen og tog frakken på, mens jeg kørte bilen frem. Da vi kom til hotellet, gik han op til Borgbjerg og jeg holdt og ventede. Det tog lang tid, og jeg sad for mig selv og tænkte på Th.s trofasthed over for sagen, over for det regeringsansvar han havde påtaget sig. For ham var det først og fremmest et spørgsmål om ærlighed. Han var i alle måder sine venners ven, men det faldt ham hele livet igennem umådelig svært at gøre noget for nogen han holdt af, *bare* for at gavne dem. Han krævede altid en saglig baggrund for sine handlinger, og følte han, det var bedst Borgbjerg gik af, ja så *måtte* han simpelt hen fremføre det. Et usagligt hensyn stred mod hans samvittighed.

Da Th. kom tilbage, var han glad og lettet. Han og Borgbjerg havde ført en åbenhjertig samtale, og alt det forpinte, som havde fået mig til at foreslå denne aftentur, var nu helt vejret bort.

– Vi er fuldstændig enige – Frederik og jeg –, fortalte Th. glad. Han kan udmærket se det hele fra min side. Der har været tale om at han kunne blive teaterchef i stedet for undervisningsminister, men det skyder han fra sig med et smil. Det vil han heller ikke.

Så sad Th. tavs et øjeblik i bilen, smilede lykkeligt og tilføjede rørt:

– Åh, hvor er han dog et dejligt menneske...!

Og disse ord blev det evige omkvæd, når vi nævnte Borgbjerg – for Th. var og blev han altid »det dejlige menneske«.

Nogen tid efter blev Borgbjerg syg og indlagt på hospitalet. Da Th. hørte om det, afbrød han alt arbejde og tog ud for at se til sin ven. Efter besøget var han helt slået ud – han var klar over, at det nok blev sidste gang, han så sin bedste kampfælle.

Og da Borgbjerg gik bort, talte Th. ved sin døde vens båre i Palæets sal og gik efter kisten hele vejen ud til Bispebjerg i den bitterste kulde.

Uanset hvad forskningen mener at vide, kan jeg forsikre, at mellem de to herskede det hjerteligste forhold lige til det sidste.

Med til de gamle kæmper hørte osse folketingsmand Hans Nielsen – som Borgbjerg en vidende mand, der kunne sine klassikere og gerne citerede dem i åndfulde bordtaler. Hans kone Christine var altid meget bitter, fordi Hans ikke blev minister, eller osse var det Hans selv, der var det og benyttede hende som påskud over for Th. Hver søndag – omtrent – kom han rendende og sagde:

– Jeg har et frygteligt hus med Christine. Hun kan ikke forstå, hvorfor jeg ikke bli'r minister!

Hertil svarede Th. hver gang:

– Hils Christine og sig, at det må hun finde sig i!

Bording og Bramsnæs hørte ligeledes til vennerne i kredsen. Bording stillede engang helt uventet til en af mine koncerter, og bagefter takkede han for en vidunderlig aften. Jeg var mildest talt forbløffet, da han aldrig tidligere havde vist synderlig interesse for Schubert.

– Det er ikke dét, sagde han forklarende, men jeg har siddet og udregnet hele den nye mælkeordning, mens du sang, så det har da været en *vidunderlig* aften!

Bramsnæs, der huskes af eftertiden som en nøgtern og sjældent munter nationalbankdirektør, var oprindelig en festlig type, en livsglad mand, der kunne slå sig løs i det muntre lag. Men som Th. plejede at sige:

– Når de bli'r finansministre, bli'r de altid så sure!

Steincke var jeg direkte bange for!

Han var så knivskarp i sin intelligens, at det ofte var meget svært at underholde sig med ham. Man følte sig uvilkårligt så dum, når man sad og talte med Steincke, for han vidste så meget, og han formulerede sine synspunkter så blændende, at det var svært at følge med, i hvert fald hvis man ville bidrage med at sige noget væsentligt.

Jeg løste dog omsider problemet, idet jeg fandt ud af, at hans datter Sonja, som blev sangerinde, var hans et og alt. Så kunne vi bare snakke Sonja og sang – på dét område var jeg lige så klog som han.

Steincke opnåede Th.s største bevågenhed på grund af sin dygtighed, men Th. fandt ham altid lidt for naragtig og egocentrisk. Når Steincke fortalte om sine mange sygdomme, sagde Th. gerne:

– Ja, du har vist fejlet alt mellem himmel og jord. Mon ikke det eneste, du mangler, er barselsfeber?

Steincke var selv en stor drillepind, men han drillede aldrig Th., for han havde trods alt stor respekt for ham, og Th.s tanke og replik var ofte for hurtig – selv for Steincke.

Det stødte mig for nylig, da en kendt politiker, Bertel Dahlgaard, udtalte, at han i grunden var af den formening, at Stauning ikke var særlig begavet, men... og så fulgte en masse ros for flid, menneskelighed o.s.v.

Hvis Th. ikke var ekstraordinær begavet, så ved jeg overhovedet ikke hvad begavelse er!

Hartvig Frisch var nok den af alle Th.s venner og partifæller, jeg kom til at holde allermest af. Han var som alle store mænd uhyre let at omgås. Han var altid sød og naturlig – og så var han som Th. en festens mand. Der blev aldrig givet nogen som helst lejlighed til at feste, uden at Hartvig efterkom den. Han lod sig hylde, hver gang der var grund til det, og han elskede at være midtpunkt i et godt selskab, hvilket i mine øjne absolut ikke er nogen fejl – snarere en dyd.

Da Frisch var blevet dr. phil. og professor, festede vi for ham på Søpavillonen, og her sagde Th. i sin tale til ham:

– Undskyld kære Hartvig, at jeg ikke taler græsk, som du i dag på universitetet. Jeg holder mig nu til dansk, for det kan jeg bedst...

Th.s sprogkundskaber var ikke imponerende efter vor tids målestok, men han præsterede dog engang i Paris det kunststykke at holde en lang takketale på fransk. Han kunne overhovedet ikke sproget, men havde lært det hele udenad. I virkeligheden forstod han ikke et pluk af, hvad det var, han stod og sagde, men stolede på sine rådgivere. Ingen anede efter talen, at den danske statsminister ikke kunne fransk!

Da Hartvig Frisch indførte de små bogstaver i den danske retskrivning og – som det vil huskes – forårsagede en kæmpedebat, var jeg som mange i starten ret stærkt imod denne reform. Jeg beklagede

mig selvfølgelig direkte til ham selv – eftersom vi kendte hinanden så godt og kunne sige alt til hinanden.

– Det skal du ikke være ked af, sagde han, du kan bare komme til mig i undervisningsministeriet, så skal jeg lære dig at skrive med små bogstaver!

Endelig var folketingsmand Chr. Jensen – »Chr. Bolignød« – og handelsminister Kjærbøl to af Th.s virkelige venner. Th. plejede altid at sige, at bolignøden, som var ved at tone frem i hans sidste år, kunne være totalt undgået, hvis man bare havde lyttet til »Chr. Bolignød«. Det gjorde man ikke.

Mærkeligt at tænke på i dag...

Om Kjærbøl husker jeg især, at han var frygtelig nervøs, da han skulle holde sin jomfrutale i rigsdagen. Jeg sad på tilhørerpladserne, og bagefter sagde han til mig: – Du kunne også godt blive hjemme sådan en dag. Så du ikke, hvor frygtelig nervøs, jeg blev, da jeg blev klar over, at du var kommet?

Jeg rystede forbløffet på hovedet. Det havde jeg nu alligevel aldrig troet, – at *jeg* skulle gøre ham nervøs!

Af ikke-politikere prægede bl.a. Carl Brisson vor omgangskreds. Han og fru Cleo knyttede sig stærkt til Th. og mig, og de viste deres hengivenhed på mange overraskende måder. Da Th. engang rejste til London for at være med til en festlig begivenhed i den danske forening, blev jeg ringet op hjemme på Valeursvej af Carl.

– Tag det første fly, sagde han og kom herover og vær gæst hos Cleo og mig. Du skal med til festen. Vi skal overraske Th.!

Jeg gjorde, som han sagde, og det kan nok være, Th. gjorde store øjne, da jeg kom frem i det store skrud sammen med Cleo og Carl.

De installerede mig på et af de fornemste hoteller, for Th. boede officielt, d.v.s. i ambassadørboligen hos grev Ahlefeldt. Her var grevens butler i øvrigt ved at få selveste statsministeren til at fortvivle. Han kommanderede frimodigt med Th. og ville ikke finde sig i nogen som helst form for slinger i valsen. Han krævede, at Th. skiftede tøj omtrent på klokkeslæt – det var alligevel mere, end nogen anden havde præsteret.

Engang var Cleo og Carl med os i »Enghuset« – efter en tur på Fanø i øvrigt – og da vi skulle hjem, blev det til, at Carl og Th. skulle køre sammen i Carls bil, og jeg skulle have Cleo med i min.

Hele vejen hjem, speedede jeg vognen op, så meget, som jeg syntes

Hans Hedtoft og Stauning i haven til æresboligen på Valeursvej

Stauning forlader Amalienborg – der opstod et hjerteligt forhold mellem konge og statsminister i Staunings regeringstid

det var forsvarligt. Jeg ville, at vi skulle komme *før* Carl, der altid pralede af sine store, dyre vogne.

Vi kom over to timer før de andre!

Sagen var den, at Carl havde foreslået Th. en lille omvej via Vesterbro, hvor han ville fremvise sin barndoms gader.

De harmonerede godt sammen – de to. Cigarsortereren og mælkedrengen, der begge var kommet til tops på hver sit område. Da de kom ud på Vesterbro, viste Carl alle sine gamle enemærker, og da de så en trappe med et itubrudt gelænder lige ved siden af Brissons fødested, sagde Carl:

– Den har jeg såmænd nok været med til at ødelægge – skønt nej, så havde de vel fået den repareret!

Th. kunne slet ikke stå for denne trofasthed over for barndommen, men selv om der utvivlsomt var meget sandt og rigtigt i det, tror jeg dog nok, de fleste fandt ud af, at Carl 'spillede på det' både i tide og utide.

For Th. vedblev han dog at være en *ægte* mælkedreng – Th. kunne slet ikke forestille sig, at nogen kunne være falske i omtalen af deres gode danske arbejder-miljø.

Hertha og Frede Skaarup – de to fantastiske københavner-skikkelser – hørte til Th.s erklærede yndlinge i privatlivet. Vi kom meget sammen og traf hos dem alle datidens største scenenavne. Både Else Skouboe og Bodil Ipsen kunne vi takke Frede Skaarup for, at vi kendte så godt, som vi gjorde til sidst.

Jeg er stadig meget stolt over, at Bodil Ipsen har skrevet adskillige breve til mig. Jeg gemmer dem endnu lidt benovet, for hun skrev ellers aldrig til nogen verdens mennesker!

Frede Skaarups liv var – som de fleste véd i dag – økonomisk set meget dramatisk. Han jonglerede med millionerne og tabte og vandt med skiftende held. Da han engang var gået ned med et brag, og Hertha måtte tage alle sine kostbare juveler af hænderne og sælge dem, søgte han at få sit come back med nogle forestillinger, han kaldte »Frede Skaarups Søndagsfornøjelser«. Det var uhyre grinagtigt, men en blandet fornøjelse for Frede selv. Landmandsbanken hentede hver en øre, inden de kom ud af billethullet, for han skyldte jo banken adskillige hundrede tusinde kroner.

Da Th. erfarede dette, gik han uopfordret til bankens ledelse og sagde:

– Hør, manden får jo aldrig en chance på denne måde. Sådan kan man ikke behandle en ihærdig fallent!

Dét standsede bankens nidkærhed for en tid og hjalp atter Frede på fode.

Endelig var Københavns navnkundigste overborgmester, Social-Demokratens redaktør H. P. Sørensen og fru Karen nogle af vore bedste venner. Vi var ustandselig sammen privat, men også ved mere officielle lejligheder som f. eks. de tilbagevendende valgnætter. Th. var altid på Social-Demokratens redaktion, når der var valg, og så snart resultatet lå klart, kom han frem i vinduet. Et øjeblik efter kunne man se H. P. stå ved hans side i skjorteærmer og sivsko – hans yndlingspåklædning på bladet!

Vennerne kom og gik – jeg bevarer mindet om dem alle i mit hjerte – for de er uløseligt knyttet til Th. og hans værk.

Stauning mellem hjemmets fire vægge

Mon ikke de allerfleste har dannet sig et billede af Thorvald Stauning som de store linjers mand – en politiker af kæmpeformat? Og det er jo osse rigtigt, men inden for hjemmets fire vægge var han en helt anden. Her hyggede han sig, her slappede han helt af, og han interesserede sig i høj grad for hverdagens små ting: husholdningspenge, mad, nyanskaffelser – og de intime, private fester. Han glædede sig som et barn til fødselsdag og jul.

Allerede i slutningen af november begyndte han at forberede julen. Han havde to lister, som skulle være klar i god tid. En over dem, der skulle have gaver, og en over dem, der skulle have blomster, og disse lister gik han hele tiden rundt og førte ajour. Måske var nogle døde og skulle slettes, måske skulle nogen glide ud, fordi de havde skuffet ham siden sidste jul. Han *blev* jo skuffet nogle gange af mennesker, som han troede stod ham nær og var hans ærlige venner. Et par stykker skuffede ham under krigen og forsvandt fra listerne og fra hans hus. Det var ikke noget helt lille arbejde, for der var vel omkring halvandet hundrede navne på de to lister tilsammen.

Det var dog langt fra nok, at han selv fik lov til at skrive navne op. Han ville osse være med til at købe gaverne. Et par dage før jul – det var altid en formiddag – kørte vi på indkøb. Th. skrev også selv gavekortene ud og ordnede pakkerne. I de dage flød hans stue med papir og pakker, men lidt efter lidt kom der orden i det. I »Bogen om Stauning – skrevet af hans Venner« fortalte jeg i 1950 lidt om Th. som »julemand«. Jeg vil gøre det her igen, fordi det er så væsentligt til belysning af hele hans karakter.

Han gik selv omkring og lagde pakkerne sirligt til rette, så de

var ordnet i den rute, de skulle bringes ud i byen i. Efter turen med gaverne lillejuleaften gik vejen altid først til Vestre Kirkegård, hvor Staunings første hustru Anna ligger begravet. Der blev lagt en krans af grangrene på graven. Jeg foreslog flere gange blomster i stedet for gran, men nej det var en tradition, og traditioner skulle man ikke pille ved – navnlig ikke ved juletid.

At pynte juletræet var en af Th.s store fornøjelser. Det var den eneste dag om året, hvor jeg så dén forfængelige mand, som jeg knyttede min skæbne til, i skjorteærmer. Det første år, vi var sammen, mente jeg naturligvis, at jeg skulle hjælpe, men det blev bestemt afvist:

– Det har jeg mere forstand på, sagde han bare, jeg har ordnet mange fagforenings-juletræer i min tid!

Sagen var vel den, at han var bange for at miste sin store, barnlige glæde ved pynten.

Når selve julefesten kom, blev den gennemført fuldt og helt på den gammeldaws facon. Alle vandrede hånd i hånd rundt om træet og sang de gamle julesalmer, og aftenen sluttede altid med koldt bord med hjemmelavede sager: sylte, leverpostej, sildesalat, rullepølse o.s.v. og det tør antydes, at Th. tog for sig af retterne.

Den sidste jul, han levede, var det svært at skaffe grisehoveder til sylten. Det lykkedes mig at fremtrylle nok til en *lille* portion, men jeg gjorde Th. opmærksom på, at der skulle spares, så da gæsterne kom, gryntede han:

– Det bli'r en dårlig jul i år. Vi må ikke engang spise, hvad vi har lyst til af sylte!

Søndag var – så vidt det var gørligt – altid hjemmedag. Th. var både drenget og pjanket og viste, at han havde tid og lyst til at være sig selv. Han kunne finde på at optræde for mig og de gæster vi eventuelt havde, og hans yndlingsnummer var det med den stivbenede tenor. Han havde engang set en sangforening på skovtur, og en af tenorerne, der var stivbenet, havde foretaget nogle fantastiske manøvrer for at følge med. Når han skulle tage det høje c, svingede han energisk med det stive ben – som om det kunne hjælpe.

Dén sanger gav Th. ofte til bedste. Tenor var han så langt fra, men det stive ben og mandens komiske figur kunne han sagtens kopiere, og det hele blev gjort med så elskværdigt et lune, at man simpelt hen måtte overgive sig og bryde ud i ubehersket latter.

Da vi flyttede ind i villaen på Valeursvej, fik Th. to nye venner. Den ene var en dejlig stor St. Bernhardshund, og den anden en lille pige.

St. Bernhardshunden – Rolf – var en gave fra direktør Svend Nielsen, Palladium, og Th. kom til at elske den højt. Den var ment som en vagthund, der skulle passe på statsministeren, men Rolf var et smukt og fredeligt dyr, som næppe kunne gøre nogen fortræd. På hundeudstillinger tog den fine præmier, og Th. kælede rigtigt for den hjemme. Da den døde, var det en stor sorg for ham, at han måtte undvære sin trofaste firbenede ven.

Den lille pige hed Kirsten og var seks år, da vi ankom med flyttelæssene til Valeursvej. Hun boede i nabohuset og var en frisk og henrivende lille unge. Hver morgen kom hun og »forskrækkede« statsministeren, så brillerne røg ned på næsen, og han væltede en kop og tabte avisen. Det var nærmest et ritual, og han nænnede vist aldrig at have for travlt til denne komedie.

Kirsten blev efterhånden en hel lille herskerinde. En morgen, hvor det regnede, ringede hun og sagde at hun ikke kunne komme, men hun ville gerne køres i børnehaven i ministerbilen. Det blev hun så!

For hende var Th. altid »Fatter Stau«, og da Th. i 1939 havde regeringsjubilæum var hun selvfølgelig inde at gratulere. Mens hun var der, kom ministrene med en fælles gave. Kirsten kikkede lidt på de mange mænd og gik hen til Steincke og spurgte:

– Er I osse ministre?

– Jaa, sagde Steincke, det vil jeg da regne med!

– Neej, sagde Kirsten overlegent, den *rigtige* minister – det er »Fatter Stau«!

Da Th. lå syg kom hun hver dag og så til ham, men så blev hun selv syg, og de måtte skrive til hinanden. I et af brevene skrev hun:

– Du kan tro, det er hvæmmeligt at have skoldkopper...

Efterhånden var hun lige så berømt som hun var frimodig. Ved en større repræsentativ middag, hvor dronning – dengang kronprinsesse – Ingrid deltog var der en, som mente, at lille Kirsten vist nok var ved at blive lidt rigeligt forkælet. Th. protesterede, og kronprinsessen bemærkede:

– *Den* lille dame skal man ikke sige noget ondt om, når Stauning hører på det!

Kort efter indflytningen på Valeursvej gav vi en middag for 24

indbudte for at præsentere hjemmet. Lige inden gæsterne skulle komme, svigtede det nye elektriske komfur, så middagen var i alvorlig fare. Jeg ringede og hersede med elværk og leverandører, og snart ankom den ene vogn efter den anden med teknikere, som skulle søge at hjælpe os. Samtidig havde jeg pålagt Th. at fyre op i pejsen, så der kunne være rigtig hyggeligt – den var nemlig ikke elektrisk. Måske har han glemt at slå spjældet til skorstenen fra, i alt fald var han endnu ikke helt fortrolig med pejsen, så i løbet af få sekunder var stuerne fyldt med en tyk, kvælende røg. Vi måtte lukke alle vinduerne op, så det hele var en overgang nærmest en skandale.

En uheldig generalprøve giver imidlertid en vellykket premiere – inden vore gæster kom var alt bragt i orden, og der var aldrig siden noget i vejen, når vi festede på Valeursvej.

Jeg var altid bekymret, når Th. forlod hjemmets fire vægge, og af den ene eller den anden grund var tvunget til at tage bort. To gange fik vi at mærke, at min bekymring ikke var ubegrundet.

Første gang var da han var rejst til Ålborg for at deltage i nogle møder. Dagen efter, at han havde forladt København, blev jeg ringet op af politiet.

– Statsministeren er kommet på hospitalet, sagde politimanden. Han var taget til sit sommerhus mellem Løkken og Blokhus, og da han gik sig en tur om aftenen, faldt han i klitten og lå hjælpeløs og råbte. Det varede lidt, inden der var nogen, der hørte det, og da de kom til, så de statsministeren ligge i en meget ilde tilstand.

Senere på dagen ringede Th. selv fra hospitalet i Ålborg.

– Jeg vil ha' dig hjem, bad jeg så mindeligt.

– Tak skal du ha', Gugge, men mit ben er bundet helt op i loftet, og jeg kan ikke røre mig.

Så fortalte han, at hans ene ankel var helt beskadiget, og jeg måtte rejse til Ålborg, hvis jeg ville se ham.

Det gjorde jeg samme aften, og de følgende dage var meget sørgelige. Th. blev sløjere og sløjere, og til sidst betroede lægerne mig, hvad der var galt. Han fik den ene blodprop efter den anden og skulle forholde sig i fuldstændig ro.

– Ved han det selv?, spurgte jeg forsigtigt.

– Nej, vi har sagt, der er stødt en forkølelse til!

Men Th. lå selv i sengen og rystede på hovedet, når jeg kom. De

er helt rundt på gulvet, sagde han. De tror, jeg har snue, og jeg er ikke det mindste forkølet.

Til sidst måtte jeg bede lægerne fortælle ham sandheden, for han var alt for reflekterende til at tro på deres søgte forklaringer, og det var umuligt at forlange, han skulle holde sig i ro, når han ikke vidste, hvor nødvendigt det var.

– På Deres ansvar, sagde lægerne.

– Ja, på mit ansvar!

Så fortalte de ham, hvor alvorligt det var, og Th. lå stille, til han kunne flyttes til København. Han kom sig efter det svære sygeleje, men hans ankel blev aldrig helt god igen. Typisk for ham, lod han ingen se, at han havde fået lidt mén efter det alvorlige fald. Skønt det var pinefuldt for ham at gå fuldstændig normalt, gennemførte han det altid. Kun jeg – som kendte hemmeligheden – så ham en sjælden gang, når han var meget træt, humpe en lille smule på foden.

Anden gang, der skete noget, når Th. rejste, var da han skulle til Færøerne og Island. Da han var sejlet, blev min gamle far syg. Han blev ramt af en serie hjernebløddninger, og hans kræfter ebbede ud. Jeg og min søster Karen Margrethe passede ham, og det var tydeligt at se, at han ikke havde langt igen, men han *ville* ikke dø. Han lå og kæmpede, og det var tydeligt, at han led frygteligt.

Jeg telegraferede til Th., og han svarede, at vi skulle gøre alt, hvad der stod i vor magt for far. De to havde altid haft et hjerteligt forhold til hinanden, og Th. delte hele min bekymring.

Da Th. kom hjem, besøgte han far, og det var som om den døende kun havde ligget og ventet på dette besøg.

Et par timer efter at Th. havde forladt ham, døde far – han sov fredeligt ind. Det var som om han ikke ville dø, før han havde taget afsked med sin datters elskede.

Det viser noget om fars varme følelser over for Th. – men det fortæller osse hvilket usædvanligt menneske *han* var – den store stoute skikkelse med det bølgende skæg!

På rejse med Stauning

Th. var ingen globetrotter. Hans betydeligste rejseindsats lå på den berømte Grønlandsfærd, og resten af hans små og store afstikkere var for småting at regne mod de distancer, som vore dages politikere tilbagelægger. Det er dog ikke så mærkeligt, for osse på dette område har tiden ændret sig betydeligt – det er blevet nemmere og hurtigere at smutte omkring, end det var dengang, han regerede.

Alligevel husker jeg de rejser, vi gjorde sammen – officielle og private – som festlige, dejlige oplevelser, fordi Th. altid forstod at føre sig frem, både herhjemme og i udlandet, med den værdighed og naturlighed, som skaffer sin indehaver de mest fantastiske situationer at boltre sig i.

Da Th. engang skulle tale i Oslo, rejste jeg med. Vi havde selskab af Gyldendals direktør fru Ingeborg Andersen, og det var bestemt ikke kedeligt. Denne levende og interessante dame – mange store kulturpersonligheders general og selv en stor kulturpersonlighed – introducerede os til Harald Grieg, Norsk Gyldendals direktør, og han præsenterede os for sin bror Nordahl Grieg. Mødet med denne unge, følsomme digter var gribende, og dén atmosfære, vi oplevede det i, gjorde ikke vor betagelse mindre. Vi stod på et af de store hoteller på Karl Johan den 17. maj – Norges nationaldag – og så i timevis på, at norske jenter og gutter i farvestrålende dragter med musikakkompagnement af store korps vandrede gennem byen op mod slottet. Ingen nationalfest er skønnere end nordmændenes, og det var så smukt, at det næsten gjorde ondt inde i os, syntes jeg.

Mens Th. gik til kong Håkon og havde en livlig og munter

samtale – det var jo længe inden krigen kastede sin skygge over Europa – underholdt Nordahl Grieg og jeg os med hinanden, og der udviklede sig stor sympati, som han senere bevidnede i København. Det var i 1937, da han var ved at sætte sit stykke »Nederlaget« op på Det kgl. Jeg sang inde i Tivolis Koncertsal, og i en kort pause mellem to numre, banede en høj smuk mand sig vej frem mellem rækkerne og op til scenen, hvor han kastede en stor buket blomster til mig – og forsvandt igen. Han havde travlt!

Det var Nordahl Grieg, der med sin radikale humanisme senere blev en af de ledende nordmænd inden for modstandskampen og gav den sit liv under et bombetogt over Berlin. At have kendt dette store menneske – blandt de mange mit liv med Th. knyttede mig til – er et privilegium, som man i dag ikke kan skønne tilstrækkelig meget på!

Også til Stockholm rejste vi sammen – Th. og jeg. Det var en af hans yndlingsbyer, og han elskede at vise de bedste og smukkeste steder frem. Engang gik vi forbi statuen af Hjalmar Branting og Th. bemærkede:

– Når der engang bliver rejst en statue af mig i København, for det gør der *selvfølgelig*, så vil man sikkert kunne se dig, Gugge, med din rengøringsdille kravle omkring med vaskespand og kost for at befri den for alle fuglenes uforskammetheder – tror du ikke?

Han fik jo ret – ikke i at jeg ville udfolde min rengøringsdille på denne måde, men i at der selvfølgelig blev rejst en statue for ham. Der er hele to – en på rådhuset og så det dejlige monument, som vi fik for nogle år siden.

En af vore længste rejser gik til Paris, og det var vor gode ven direktør O. P. Christensen, Kymeia, som inviterede os derned i en påskeferie. Jeg havde jo studeret i Byernes By i min pure ungdom og følte mig nærmest som ekspert i den franske hovedstad, men O. P. hævdede, at han var lige så velbevandret i Seinestaden.

Det passede nu ikke – for det var mest bistroerne og de dyre internationale restauranter og varietéer, han kendte.

Allerede den første dag slæbte jeg d'hrr til Napoleons Grav, Eiffeltårnet, Tuilerierne o.s.v. O. P. havde aldrig været nogen af stederne, og dét talte jo sit tydelige sprog om, at han overhovedet ikke kendte Paris. I Versailles måtte vi stå længe i kø for at komme ind, men det generede ikke Danmarks statsminister, selv om han var vant til auto-

matisk at komme i første række. Da nogle danske turister fik øje på Th., tålmodigt ventende i den lange række, faldt de i hørlig beundring. I det hele taget var Th. en ægte demokrat af sind – for ham var demokrati det eneste *mulige* her i verden – og hvad var da mere naturligt, end at han selv efterlevede det?

I et parentetisk sidespring husker jeg, at den store britiske journalist Hannen Swaffen engang kom til København for at interviewe statsminister Stauning. Han sagde til en dansk kollega, at han ville bede den engelske ambassadør anmode udenrigsministeriets pressebureau om at formidle et møde med statsministeren, og når udenrigsministeriet havde talt med Stauning, ville de lade en besked gå tilbage til ambassadøren, der da ville træffe en aftale på Swaffens vegne.

– Det er sørme en kæmpeomvej, sagde den danske journalist og tog en telefon, som stod lige ved hans side. Han forlangte Hellerup to gange 57 – Th.s telefonnummer som aldrig var og aldrig blev hemmeligt – og aftalte på stedet en tid. Hannen var ved at besvime – nok havde han hørt, at Danmarks store arbejderfører var en sand demokrat, men alligevel...

Påskemorgen stod vi tidligt op i Paris og gik til gudstjeneste i Notre Dame. Den verdensberømte kirke var naturligvis fyldt til sidste plads en sådan vigtig dag, men da det danske trekløver kom ind, var der en nonne, som rejste sig og gjorde tegn til, at Th. skulle sidde ned. Hun kendte ham naturligvis ikke, mens hans sjældne patriarkalske ansigt med de dybe menneskelige træk må have indgydt hende respekt – sådan kom man gang på gang ud for de sælsomste oplevelser ved Th.s side.

Andagtsfuld overværede Th. gudstjenesten på denne smukke sommerdag i Paris, mens syrenerne blomstrede udenfor og Seinen blidt glimtede i sollyset. Det mærkelige var, at han – skønt udmeldt af folkekirken herhjemme og officielt afskrivende enhver tilknytning til det kristne fællesskab – i grunden bevarede sin naive barnetro uspoleret hele livet igennem og især i sine sidste år utvivlsomt søgte Gud på sin egen måde. Jeg er ikke et øjeblik i tvivl om, at han mange gange prøvede at komme forkyndelsen og frelsen – i religiøs forstand – nærmere. Det var en indre trang, som han gav efter for, selv om han ikke var og aldrig blev nogen kirkens mand.

Da jeg lærte ham at kende, var jeg hjemmefra og gennem mit

tidligere liv opdraget til at tro på Gud – sådan som de fleste i Danmark og bestemt ikke fanatisk på nogen måde.

Th. prøvede aldrig at få mig fra det...

Han var på samme tid stor og mægtig og umådelig beskeden og ydmyg over for livets stærkere kræfter. Det ville være urimeligt i dag at forsøge at fremstille ham som noget liturgisk interesseret menneske – det var han langtfra – men han havde en medfødt andagt og fred i sindet, som han sikkert hentede megen kraft og styrke fra, og det hørte altså med til det store og rummelige hos ham, at der osse var plads til en stille stund i Notre Dame en påskemorgen i Paris.

På denne rejse mødte vi bl.a. Ole Haslund og Andreas Vinding – to store danske pariser-eksperter, og de ledsagede os rundt på de mange hyggelige bistroer og kunstnerknejper, hvor Th. og O.P. rigtig kunne slå sig ned og nyde et glas øl – som de begge fandt væsentligt ringere end det danske – og indsuge stemningen.

Vi var osse i Folies Bergère, hvor den evigunge Maurice Chevalier optrådte. Han var omhyggeligt informeret om vort besøg af Haslund og Vinding, så da han sang aftenens store vise med hvidt spotlight på sin person, havde han indflettet et vers om Danmarks folkekære statsminister med det lange skæg!

Også dette indkasserede Th. med den største naturlighed og værdighed – det glædede ham meget, men han var altid på højde med situationen...

Ellers var det mest i Danmark vi rejste. Th. talte jo ved talrige møder overalt i landet, og jeg var ofte med, når han skulle omkring. Det var altid både morsomt og rørende at se den kærlighed, han blev modtaget med overalt. Der var noget majestætisk over ham, når han kom ud blandt alle grene af den danske befolkning – og han var altid både lykkelig og overrasket over den hengivenhed, mange mange tusinder viste ham.

Engang efter et møde i Århus, hvor der havde været sort af mennesker, og hvor Th. modtog et stort fakkeltog, rejste vi hjem sammen med Christmas Møller – dengang knap nok de konservatives store begavede fører endnu. Vi sad på færgen, og Th. var i strålende humør efter gårsdagens succes. Han indbød Christmas til at spise med os, og han gav udtryk for, at han godt kunne lide denne unge, idealistiske politiker på højre fløj i rigsdagen.

– Ja, sagde Christmas Møller, jeg bøjer mig jo dybt i støvet for

Stauning. Jeg ved ikke hvor mange hundred tusinder, der var til mødet i aftes, men hos mig – for jeg talte nemlig samme aften, jeg torsk – kom der kun halvanden tilhører!

– Åh, sagde Th. vennesælt, det kan hurtigt ændre sig. Der er osse visse egne i Vendsyssel og sådanne steder, hvor jeg ikke trækker så flot!

Og han fik jo ret.

Efter Th.s død skulle Christmas komme til at få hele landet i tale som stemmen fra London over britisk radio under krigen. Ingen formåede som han at tolke de danske følelser i disse svære år...

Alting er ustandselig i bevægelse i politik og idealistisk arbejde for folket...

For mig at se, er det ikke faklernes antal det kommer an på, men den taknemmelighed og ægte lykke, som de modtages med. Det er på dén måde folkefestens midtpunkt, den store politiker, skal vise, om han virkelig er stor.

Og i det stykke var Th. den største af alle!

Da tyskerne tog landet

Så kom den forfærdelige dag, da tyskerne besatte Danmark. Det skete kort efter en lykkelig begivenhed i Th.s liv. Han havde lige fået sin søn Holger hjem fra Canada. Sammen med fru Rosa og børnene Kirsten og Erik kom Holger Stauning hjem med »Batory« efter mange års udlændighed. Th.s svigerdatter var ramt af gigt, og de mente, det var bedst hun kom tilbage til Danmark. Th. var naturligvis overvældet af glæde over gensynet med sin søn, og han var med til at finde Holgers og Rosas fremtidige hjem, en lille gård på Orø, hvor vi siden kom til at tilbringe mange lykkelige timer. I dag er Holger inspektør i nogle københavnske ejendomme.

Omtrent samtidig fejrede Th. regeringsjubilæum og bagefter kom kongens regeringsjubilæum, hvor vi bl.a. var til fest på rådhuset. Det eneste, som har brændt sig fast i min hukommelse var, at jeg netop havde fået stukket et glas i den ene hånd og en tallerken i den anden, da kongeparret kom for at hilse. Febrilsk fik jeg bakset tallerkenen over på et bord, men jeg måtte neje med et glas i hånden – det så vældig pompøst ud!

Den 8. april om aftenen var Th. og jeg til middag hos direktør Parkov, Wibroe, og frue, filmstjernen Karina Bell, og vi havde det dejligt – intetanende om, hvad vi skulle vågne op til.

Det var en selvfølge, at jeg altid passede telefonen hjemme, for Th. skulle have dén søvn, han kunne få, og jeg kunne bedre springe op midt om natten og sortere henvendelserne.

Den morgen ringede telefonen kl. 4!

Jeg løb op og tog den, og det var forsvarsminister Alsing Andersen. Han ville tale med Th., og han afbrød mig, da jeg begyndte at forklare, at vi var kommet sent hjem fra en stor middag, og Th. sikkert gerne ville sove.

– Det nytter ikke noget, sagde han, dette her er alvorligt!

Så tilkaldte jeg Th. og han talte længe med Alsing Andersen. Hans ansigt blev mere og mere forpint, efterhånden som samtalen skred frem.

Da han lagde røret på, sagde han fortvivlet til mig:

– Tyskerne er over os, Danmark bliver besat i disse timer, vi må stå op nu.

Jeg begyndte at rette an til morgenmad, men Th. var længe om at gøre sig i stand, og han var mere omhyggelig end han nogen sinde tidligere havde været med sit udseende. Det vil i hans tilfælde sige ikke så lidt.

– Sagen er, forklarede han, at skal jeg tages af tyskerne, så vil jeg tages med manér!

Da vi havde spist morgenmad, spurgte jeg ulykkelig, om der var noget, jeg kunne gøre for ham.

– Ja, sagde han, jeg tror du bliver nødt til at køre mig til Amalienborg, for jeg kan ikke få fat på Kragerup (ministerchaufføren) så tidligt.

Vi kørte gennem København i vidunderlig smukt vejr. Solen brød frem, og det var en yndig forårsdag – alting føltes så urimeligt og uvirkeligt. Det var næsten ikke muligt at forestille sig, at Danmark ikke længere var frit, og at fjenden var kommet til landet på denne friske, skønne dag.

Inde på Amalienborg Slotsplads steg Th. af bilen og ilede straks ind i residenspalæet, mens jeg blev holdende med vognen. Der kom en politibetjent og gjorde mig opmærksom på, at jeg ikke måtte holde hér, så jeg måtte køre hen i Amaliegade og parkere. Jeg spadserede tilbage til porten, hvor jeg stod og følte mig dødsensangst. Hele pladsen genlød af et frygteligt skyderi, og mens jeg prøvede at tage mig sammen, var der en dansk soldat, der blev ramt og faldt om lige ved siden af mig!

Jeg tilkaldte svejtseren i kongens port, og han og jeg bar den blødende unge mand ind på en sofa i det lille portværelse. Han var blevet ramt i benet, og han havde frygtelige smerter. Vi forsøgte at yde en øjeblikkelig hjælp, og mens vi ulykkeligt stod bøjet over soldaten, kom kongen og Th. ned ad trappen og ud i porten.

Kongen var tydeligt mærket af morgenens sørgelige budskab og

hele den fortvivlede stemning. Han kyssede mig på kinden, og han havde tårer i øjnene.

På kongens bud blev der øjeblikkelig ringet efter en ambulance til den sårede unge mand, og derefter tog Th. og jeg – samt udenrigsminister dr. Munch og Alsing Andersen, som også havde været i en sørgelig audiens – afsked med majestæten. I det samme kom kronprinsen – i dag kong Frederik IX – og hilste på sin far.

Sådan var alt præget af tragedien denne frygtelige morgen. Da jeg kørte politikerne til statsministeriet i Slotsholmsgade, var der sort af mennesker på gaderne, tyske soldater, danske mænd og kvinder. På min vej hjem passerede jeg Kgs. Nytorv, hvor alt var forvirring og kaos. Jeg samlede en bundfortvivlet ung sygeplejerske op. Hun skulle i vagt på Bispebjerg Hospital, og hele bytrafikken var tilsyneladende brudt sammen. Vi kørte ad Gothersgade og Tagensvej, og jeg følte, at det var godt at have et menneske ved min side, – så utryg var jeg.

Efter at jeg havde besøgt min søster Karen Margrethe, kørte jeg hjem til Valeursvej, hvor pigerne var oppe, skræmte og nervøse ved budskabet om Danmarks besættelse. Den ene af dem græd og sagde, »at det var det forfærdeligste hus man kunne være i sådan en dag«, men vi fik hende da beroliget, så vi kunne gå til dagens almindelige arbejde.

Ved 12-tiden ringede Th. hjem fra statsministeriet. Han sad begravet til op over ørerne i nye alvorlige problemer, men typisk for ham havde han også blik for de enkle og nære ting.

– Husk, at der skal mørklægges over hele huset, sagde han bare. Det må *alle* gøre nu!

Da han kom hjem sent om aftenen, var han blevet ti år ældre.

– Hele mit livs arbejde er slået i stykker på én dag, sagde han ulykkeligt, og jeg har aldrig set ham være så bekymret.

Om natten gik han frem og tilbage i biblioteket i stedet for at sove. Jeg var flere gange nede for at prøve på at få ham til ro, men han vedblev med at vandre hvileløst op og ned ad gulvet. En dyb og håbløs fortvivlelse prægede hans ansigt, og han gik i disse nattetimer i den største ængstelighed og bekymring for sit land.

Hans egen sikkerhed bekymrede ham aldrig. Som regel gik han ikke i kælderen, når der var luftalarm, og jeg har sjældent – for ikke at sige aldrig – hørt ham nævne sig selv med nogen som helst

form for uro i forbindelse med en omtale af tyskerne. På gaden, gik han lige ret imod enhver tysk soldat uden at rokke sin kurs, så besættelsesmagtens repræsentanter måtte vige og gå ned i rendestenen for ham.

Han så dem ganske enkelt ikke!

Det danske politi etablerede en fast vagt uden for vort hus, og der kom aldrig en tysker inden for dørene.

Th.s personlige mod omkring den 9. april var stort og klart for alle. Han veg på intet punkt tilbage for sit ansvar og sagde i sin erklæring til rigsdagen samme aften, »at den nuværende regering har ansvaret for den afgørelse, der blev truffet denne dags morgen«. Det var beundringsværdigt, hvad han ydede på denne skæbnesvangre dag. Og der er en smertefuld skønhed i den erklæring han fremsatte den 9. april.

– Vi regnede med, sagde han, at den politik, Danmark har ført, kunne have holdt os uden for alvorlige forviklinger, men tryghedsfølelsen blev afbrudt, da der i nat blev forebragt udenrigsministeren en meddelelse om, at den tysk-danske grænse var overskredet af tyske tropper, og at landgang foregik forskellige steder i landet. Under indtrykket af disse uvarslede begivenheder og af den viden om, at bombemaskiner overfløj landets hovedstad måtte kongen og medlemmer af ministeriet i morges kl. 5–5$^1/_2$ tage standpunkt til den foreliggende tilstand og til meldingen om, at den tyske regering besatte landet med tysk militær.

Vi valgte at søge landets forhold ordnet under denne besættelse i tillid til forsikringen om, at Tyskland ikke har til hensigt igennem de iværksatte foranstaltninger at antaste Danmarks territoriale integritet og politiske uafhængighed.

Vi valgte denne vej for at skåne landet og folket for en krigstilstands følger, men vi må dybt beklage tabet af gode danske sønner i denne morgens første timer, og mange er blevet invalider.

Det er regeringens ønske, at denne besættelse, som er foregået, må blive ledet med forståelse og human følelse over for en gammel nordisk nation...

Samme dag udvidedes regeringen, så de fire store partier alle blev repræsenteret under Th.s faste ledelse. Kort efter talte han for første gang siden besættelsen ved De samvirkende Fagforbunds generalforsamling i slutningen af maj. Han sagde her bl.a.:

Minister-chaufførr Kragerup hos den syge statsminister Stauning

– Vi modtog det tyske memorandum om, at Danmarks uafhængighed og integritet ikke vil blive antastet, og vi besluttede at ordne forholdene i landet under besættelsen så godt, som det er muligt. Jeg vil *aldrig* fortryde det standpunkt, jeg tog, thi jeg føler mig sikker på, at land og folk blev skånet for det, der var værre!

Det var en svær beslutning at tage – den blev til i en fast formulering, men sandelig ikke uden svære indre kampe.

En følge af den opståede situation i Danmark blev det nære forhold, der udviklede sig mellem Chr. X og Th. Det blev varmt og nærmest venskabeligt. Kongen og statsministeren var omtrent lige gamle, og kongen viste uden blusel sin tillid til Stauning som lederen i denne svære periode.

Hver onsdag kl. 11–11,30 gik Th. til kongen på Amalienborg for at orientere om det øjeblikkelige og aktuelle. Af disse samtaler groede en gensidig trang til åbenhed, som gang på gang sprængte den strenge protokols rammer.

Kongen viste en stram kurs over for de tyske kredse, der med højtstående danskes støtte ønskede en ny regering dannet uden om rigsdagen. Han afviste blankt alle de henvendelser, han fik af denne art og sagde engang til de udemokratiske, nazistiske fortalere for en sådan ordning:

– Det er mine ben, der er dårlige, ikke mit hoved!

Den kraftigste afvisning af idéen om at fjerne Th. fra posten som Danmarks statsminister til fordel for en »Quisling« udset af besættelsesmagten, formulerede kongen imidlertid således:

– Hvis Stauning skal gå – går jeg også!*)

Denne trussel om at abdicere fik for stedse alle røster i denne retning til at forstumme!

Takken for dette, fremsagde Th. på en måde i sin tale til kongen allerede tre år før besættelsen. Der var – viste det sig – noget profetisk i de ord, Th. sagde ved regeringsjubilæet i 1937:

– Man forstår og anerkender overalt, at Danmark har en retlinet og loyal chef for landets regering, og det påskønnes i vide kredse, at vor konge yder sit vægtige bidrag til denne gerning!

*) Forelagt den opsigtsvækkende historiske tilføjelse om, at Christian X truede med at abdicere under krigen siger historieeksperten cand. mag. Henning Nielsen, der er vor fineste ekspert i denne periode af nyere dansk politisk historie: – Jeg mener at have hørt det tidligere. Tidsmæssigt ville jeg placere det i nytårskrisen 1940–41!

Th.s kronprinser

Længe inden det blev aktuelt var det sådan set afgjort, hvem der skulle være Th.s arvtagere i partiet og i dansk politik. Alle vidste, at hans specielle yndlinge, som stod skrevet op i den berømte stauningske lommebog, var Hans Hedtoft og H. C. Hansen – to talentfulde unge socialdemokrater fra Århus... Både Ella og Hans Hedtoft, Gerda og H. C. Hansen kom til at stå os meget nær, og naturligvis betød det uendelig meget for Th. at vide, at der var to dejlige fyre ved hans side parat til at lære og udvikle sig, så de muligvis engang kunne overtage roret, når han ikke var mere.

Måske var Hedtoft den af de to, som kom til at stå Th. nærmest og som havde den største plads i hans hjerte. Udviklingen skulle senere vise, at H. C. Hansen var langt den dygtigste og bedst egnede af de to, men det nåede Th. – heldigvis – ikke at opleve.

I Hedtofts politiske karrieres vorden sendte Th. ham land og rige rundt for at han kunne tale ved møder og tolke regeringens og partiets tanker – og han gjorde altid lykke. Han var simpelt hen strålende... så længe han *kun* skulle propagandere og gøre indtryk på store forsamlinger.

Da Stauning og Buhl var døde, og Hans Hedtoft stod med alle problemerne centraliseret omkring sin person, blev han bundulykkelig. Han talte sit modersmål mere og mere affekteret – til sidst nærmest som en tredjerangsskuspiller, og hvor han før havde været overstrømmende idealistisk, blev han nu udiplomatisk og kolerisk.

Muligvis har jeg fået Hedtoft *lidt* forkert i halsen, fordi han flere

gange var jaloux på mig og sagde, »at jeg ikke skulle tage Th. fra ham...« (han var meget afhængig af Th. og hans meninger og støtte). Andre vil nok bedre kunne vurdere denne mands indsats. Th. holdt til det sidste meget af Hedtoft, skønt denne undertiden tillod sig at korrekse sin gamle læremester i andres påhør og engang, hvor Th. lå i sengen med lidt snue nærmest lod sig hylde som statsminister. Da Th. hørte dette ad omveje, sagde han selv til Hedtoft: – »Ja, ja lille Hans, jeg er da ikke død endnu!«

Det var et smukt træk ved Th., at han bevarede kærligheden til den unge, fremadstræbende arvtager, selv om han flere gange følte sig skuffet over ham. Dog har jeg også den største medlidenhed med Hedtoft – han var stærkt overvurderet både af Th. og andre, og han slog ikke altid til. Hvad værre er: han følte det selv!

Jeg tror, han var et fortvivlet menneske, der døde midt i sin gerning...

H. C. Hansen var en anderledes ledertype. Også ham holdt Th. af, men jeg *tror* nu nok han foretrak Hedtoft. Han var undskyldt, for han fik ikke lov til at se, hvad eftertiden skulle erfare.

H. C. var afbalanceret og ligevægtig – han havde lidt af Th.s ro over sig. Da der første gang kom kommunister i folketinget, følte Th. det var som om det var den hidtil sorteste dag i hans karriere, og H. C. gav ham ret. Dengang *var* det et hårdt slag for de klassiske socialdemokrater. Hedtoft derimod tillod sig at ironisere over Th.s synspunkter og irettesætte den mand, som havde sat alt ind for at oplære »bette Hans« inden for partiet.

Det viser, at der trods alt var stor forskel på de to kronprinser.

Hedtoft havde et sødt og kærligt sind, var umådelig hjælpsom, men utvivlsomt svag over for de store, udmattende problemer. Han havde også det uheld, at hans Ella satte ham på en piedestal og *aldrig* nogen sinde vovede at sige ham imod. At stå ved en stor mands side kræver et vist mod og megen nøgtern sans. Ikke én, men mange gange måtte jeg sige til Th., at han ikke skulle lade sig forblænde af smiger og tom bragesnak – for de fleste appellerede naturligvis mer til hans *stilling* end til hans person.

Jeg kommer ikke nu og påstår, at jeg på nogen måde evnede at se klarere end han – det vil jeg gerne fastslå så tydeligt, som det overhovedet er gørligt – for det var langtfra tilfældet, men der gives trods alt situationer for en statsmand, hvor det er sundt, at

man inden for hans hjems fire vægge taler rent ud af posen om sagerne og kalder tingene ved deres rette navn i stedet for at hykle.

Det var imidlertid alt sammen mest synd for Hedtoft selv, og eftertiden skal først og fremmest fæstne sig ved hans varme, ærlige stræben efter at tjene sit land og gøre ret.

Th. døde i sin alderdom, og han kom til at præge mindst to generationers Danmark. De to kronprinser gav deres liv og bukkede alt for tidligt under i den hårde metier, som er top-politikerens.

Mange år inden Th. blev syg og døde, plejede han i sit gode søndagshumør at sige med et lille blink i øjet:

– Gugge – når jeg skal bort og du endnu er så ung og skal leve videre, så skal du passe på, for Hans Nielsen og jeg, vi sidder oppe på en lille hvid sky og ser ned til dig, mens vi nipper til hver sit store glas øl!

Mit fromme ønske er – fremsat i *hans* ånd – at H. C. og Hedtoft må få en plads på fløjene oppe på den samme lille sky.

»Hvem løfter efter ham hans arv?« ... sådan digtede Johs. V. Jensen ved Th.s død. Det praktiske – upoetiske – svar blev H. C. og Hedtoft, og de gjorde det hver på sin måde så stærkt og rigtigt som det var dem menneskeligt muligt.

Staunings død

Vinteren 1942 var frygtelig hård – snemasserne væltede ned over Danmark, og det var mange graders frost. Th. følte sig meget træt denne vinter...

Alligevel troede vist ingen – og mindst af alle han selv – at der var noget alvorligt med ham.

Da Sverige fik en ny gesandt i København – von Dardell – holdt vi en middag hjemme på Valeursvej til hans ære. Det var en af de første dage i marts, og jeg havde dækket bordet med krokus og hyacinter, for det skulle være en smuk velkomst til repræsentanten for det brødrefolk, som hjalp så mange i de fem forbandede år.

Th. holdt en meget smuk tale og sagde blandt andet:

– Vi byder det forår velkommen, som vi alle længes så stærkt efter i denne mørke tid!

Ingen anede den aften, at Th. aldrig selv skulle komme til at opleve et rigtigt forår mere – og det virkelige tøbrud, befrielsen, blev ham heller ikke forundt.

Midt i marts fyldte Søren 19 år, og vi holdt ungt selskab for ham og hans venner. Det formede sig som en yndig aften, og Th. var den livligste i hele selskabet. Han tappede øl af et stort anker, han spiste pølser sammen med de unge mænd og piger, og han havde det vistnok aldeles vidunderligt.

Da selskabet var ved at være slut, var der en af Sørens unge, betænksomme gæster, der sagde:

– Nu siger vi tak for i aften, og jeg foreslår, vi råber et leve for statsministeren, som har givet os denne smukke oplevelse.

Det gjorde de og bagefter sagde Th.:

– Skal vi synge »Der er et yndigt Land« – ?

Mens hele selskabet stod op og sang nationalsangen, blev Th. meget bevæget. Det var som om han følte, at han ikke skulle opleve noget så kønt og livsbekræftende ret mange gange mere i sit liv. Han var på samme tid uendelig lykkelig – og meget, meget træt.

Næste dag, da jeg gik og gjorde huset i stand efter det store selskab, blev jeg ringet op af Th. fra statsministeriet.

– Jeg har det ikke godt, sagde han, du må komme ind og hente mig!

Det gjorde jeg, og da vi kom ned på gaden, ville han gå et stykke i frisk luft. Vi gik efter en god spadseretur ind på Glaciscafeen og drak te, men her blev Th. utilpas og frøs. Han ville hjem i seng.

Alligevel blev han oppe om aftenen og sad og hang, så det var tydeligt, han ikke havde kræfter mere.

Næste dag – ved morgenbordet – bebrejdede jeg ham, at han tog for hårdt fat og jeg sagde, at han skulle unde sig selv en lille ferie.

– Ja, sagde han, men det *kan* jeg jo ikke. Landet skal da regeres – og det er ikke tid til at tænke på ferie lige nu!

Jeg fik lov til i stedet at ringe efter hans læge siden ungdommen, professor Herman Bing, og vi blev enige om, at Th. skulle gå i seng, så professoren kunne undersøge ham. Jeg gik op for at gøre sengen i stand, men inden jeg var færdig, kom Th. støttet af den unge pige. Hans højre arm og ben var lammet, og han var nu alvorligt syg.

Professor Bing kom og konstaterede, at Th. havde været ramt af en lille hjernebløding. Der blev nu foreskrevet fuldkommen ro. Th. måtte overhovedet ikke modtage besøg, og Buhl blev konstitueret som statsminister.

Jeg plejede selv Th., og professor Bing sendte en sød sygeplejerske, frk. Holst. Vi skiftedes til at våge over ham, og roen skaffede nogle af kræfterne tilbage.

Nu begyndte professor Bing at beordre Th. op af sengen hver dag. Han *skulle* være lidt i bevægelse, og da vi nærmede os 1. maj, kom der en henvendelse fra radioen. Det var jo helt klart, at Th. ikke kunne deltage i 1. maj-festerne, men man spurgte, om han i stedet ville indtale nogle ord, som kunne udsendes i radioen.

Det ville han umådelig gerne – det var jo første gang i hans liv, at sygdom forhindrede ham i at deltage i markeringen af årets

vigtigste dag – så da professor Bing gav sin tilladelse, begyndte han at skrive en lille tale. Der blev trukket ledninger ind i hans soveværelse for at gøre transmissionen mulig!

Men den 1. maj om morgenen faldt Th. i sit soveværelse.

Og da jeg ilede til for at hjælpe ham, sagde han stille:

– Jeg troede, jeg kunne gå!

Der faldt en tåre ned på min hånd, og jeg var klar over, at han var dybt ulykkelig nu.

Lidt senere kunne han hverken synke eller tale, og både professor Bing og professor Foged blev tilkaldt.

Det var et meget svært apoplektisk tilfælde.

Der blev sendt bud efter en ambulance, og vi kørte til Bispebjerg Hospital. På dette tidspunkt kunne han ikke længere kende nogen af sine nærmeste, og det var sørgeligt at se ham afkræftet og udmattet, inden han gled ind i den bevidstløshed, hvorfra han ikke vågnede mere.

En sød ung sygeplejerske på hospitalet græd og sagde:

– Tænk at dette skulle ske på 1. maj – hans *egen* dag!

Lørdag den 2. maj om morgenen udtalte professor Foged: Statsminister Staunings tilstand har forværret sig i nattens løb, og der er alvorlig fare for hans liv. Om aftenen meddelte professoren, at »tilstanden er nærmest lidt dårligere...«

Bulletinen søndag morgen lød: »Statsministerens tilstand har forværret sig jævnt i nattens løb. Temperaturen er yderligere steget, åndedrættet er stærkt besværet, og hjertets funktion dårligere. Statsministeren ligger stadig dybt bevidstløs hen. Tilstanden er yderst kritisk.«

I tre døgn opholdt Holger og Søren og jeg os hos Th. på hospitalet. Den tredje dag kl. 10,45 døde han uden at være kommet til bevidsthed.

Der blev uendelig stille i hospitalsstuen, da han havde trukket vejret for sidste gang...

Han blev liggende i hospitalsværelset til jeg næste dag havde købt en egetræskiste, og i den førtes han hjem til den smykkede spisestue på Valeursvej. Her brændte levende lys, og rundt om båren grupperedes et væld af kranse. Der kom en fra kongen og dronningen og en fra lille Kirsten inde ved siden af. »Til min døde ven«, skrev hun på kortet.

Talrige mennesker kom gennem stuen for at se hans kiste, og jeg følte dengang – og osse nu – at det var de smukkeste dage i hele mit liv.

Da en sød gammel arbejderkone slog armene om mig og sagde:

– ... og vi tænker med så stor kærlighed på Dem! – græd jeg naturligvis helt ubehersket.

Den 10. maj samledes alle ministrene med fruer omkring kisten, hvor Tenna Frederiksen sang »Der står tre hjørnestene« og Hans Hedtoft udtalte mindeord.

Bisættelseshøjtideligheden i Forum overværedes af 8.000 mennesker med kongen, kronprins Frederik og prins Knud i spidsen. Det var en statsbegravelse, men der havde været tale om, at partiet alene skulle arrangere bisættelsen.

– Det er lige meget, sagde kongen, jeg kommer selv om det bliver en partibegravelse!

Forum var udsmykket med sørgedraperier og danske flag, og Emil Reesen spillede med de arbejdsløse musikeres orkester og kammersanger Nørby sang »Den store mester kommer«. Efter højtideligheden førtes båren gennem byen til Bispebjerg Krematorium. Langs hele ruten stod titusinder af mennesker og tretten hundrede fagforeningsfaner fra hele landet som arbejderbevægelsens sidste hilsen til Th.

Lørdag den 14. maj blev urnen med hans aske gravsat ved søen på Vestre Kirkegård i København.

– – –

Det er 25 år siden i disse dage...

Den første tid uden ham var uvirkelig og fortvivlet. Jeg fik mange breve, og mange gode mennesker tilsagde mig deres hjælp og støtte efter tabet af Th.

Da livet begyndte at gå videre med sit ubarmhjertige krav om nøgternhed hjalp direktøren for Socialt Boligbyggeri, Rs. Nielsen, mig til en lejlighed i Blidahpark, og statsminister Buhl og generaldirektør Korst skaffede mig en lotterikollektion. Jeg boede på Valeursvej til 1. november – samme dato, som jeg fulgte *ham* på, kørte jeg for sidste gang fra *hans* stuer.

Dette skulle være historien om mit liv med Th. Hvad der siden er hændt mig, vil jeg gå let hen over. Det er vist på tide, jeg siger med Mimis ord fra Puccinis opera »Bohème« (nogle strofer jeg utallige gange selv har sunget):

»Det er alt, hvad jeg har at berette – tilgiv, at jeg som nabo med al min snak har vovet jer at trætte«.

Politikeren og statsmanden

Mange har sikkert glemt en del af begivenhederne i Staunings periode og Staunings stilling til disse. Dette kapitel har ikke som hensigt at bringe noget nyt om tiden, men blot at give læserne mulighed for at få opfrisket hukommelsen. Grundlaget for fremstillingen er blandt andet oplysningerne i værkerne Th. Stauning af Oluf Bertolt og H. C. Hansen (Fremad 1942) og Th. Stauning ved Børge Schmidt (Fremad 1964).

Thorvald Stauning blev født den 26. oktober 1873 i Holmens Kanal 30, hvor forældrene havde et par værelser i tagetagen.

Staunings far, Peter August Stauning, var uddannet som karetmager, men måtte på grund af sygdom forlade sit erhverv og ernærede sig ved tilfældigt arbejde, når han overhovedet kunne få noget at bestille. Moderen Caroline Stauning led ligesom faderen under et skrøbeligt helbred og kunne derfor ikke klare mere end at passe hjemmet.

Begge var levende interesseret i de politiske og faglige problemer i tiden, hvilket medvirkede til, at Thorvald Stauning tidligt blev optaget af samfundsspørgsmål.

Stauning gennemgik den almindelige folkeskoleuddannelse i Suhmsgades kommuneskole, og havde samtidig bybudspladser indtil han fik brok af slæbet. Skolekundskaberne erhvervede han sig let og han gik ud af folkeskolen med betydelig færdighed i dansk, skrivning og regning.

Efter konfirmationen i 1888 kom Thorvald Stauning i lære hos smedemester Burla i Store Kongensgade, men Stauning kunne ikke klare arbejdet. Han havde ikke kræfterne, hvilket formentlig skyld-

tes, at han var for dårligt ernæret. Kort efter fik han læreplads som cigarsorterer på en tobaksfabrik i Gothersgade, hvilket gav ham mulighed for at lytte til de ældres politiske og faglige diskussioner, mens cigarerne formedes.

Samtidig læste han meget, især marxistiske skrifter, gik på aftenkurser i tysk og bogholderi og deltog i Studentersamfundets møder.

Skønlitteraturen fik han også smag for og foruden digte og småsange skrev han et socialt skuespil Livets Løgne, der har været opført adskillige gange.

Allerede 18 år gammel fik Stauning sit første tillidshverv. Han blev valgt ind i bestyrelsen for sygekassen Alderstrøst og fik derigennem sin første praktiske kontakt med socialpolitisk arbejde. Samtidig blev han aktiv fagforeningsmand og 22 år gammel valgtes han til formand for sin egen fagforening, cigarsorterernes understøttelsesforening, som den hed. Han blev stærkt engageret i arbejdet for gennemførelse af nye akkorder og lige løn for mandlige og kvindelige tobaksarbejdere, og begyndte en omfattende skribentvirksomhed.

I 1898 – 25 år gammel – valgtes Stauning til kasserer i Socialdemokratiet, der havde til huse i Rømersgade 22. Partiet bestod af ca. 100 foreninger med omkring 22.000 medlemmer og foruden at holde styr på medlemsregnskabet og kontingentindbetalingen skulle Stauning virke som en slags partisekretær. Samtidig skulle han passe sit arbejde i borgerrepræsentationen, som han blev medlem af i 1897.

Næste trin på stigen var Folketinget og redaktør Th. Stauning af Brønshøj, som han blev kaldt, opstilledes i 1901 i Faksekredsen imod blandt andre venstrereformmanden lærer Anton Jensen. Stauning blev slået med 894 stemmer mod 699. To valg senere, efter energisk bearbejdning af kredsen ved møder og husbesøg, erobrede han den og beholdt den siden med stigende stemmetal.

Toppen nåede han i 1910 36 år gammel, idet han da blev valgt til formand for Socialdemokratiet eller rettere forretningsfører for socialdemokratisk forbund, som det hed dengang.

Med overtagelsen af ledelsen begyndte et nyt afsnit af Socialdemokratiets historie, som er karakteriseret ved en næsten uafbrudt fremgang. Da Stauning blev forretningsfører, var der 45.000 medlemmer af Socialdemokratiet. Da han gik af som forretningsfører i 1939, var der henved 200.000 medlemmer.

Staunings første store politiske opgave var at fastlægge den politiske linje, idet flere af partiets veteraner gik ind for, at Socialdemokratiet skulle afstå fra at slutte politiske aftaler med andre partier, og på kongressen i 1908 var det ligefrem blevet vedtaget, at »Socialdemokratiet afviser enhver tanke om, at det kan deltage i dannelsen af et ministerium, før partiet har absolut flertal i folketinget«.

Stauning var ikke tilhænger af denne linje, idet den blandt andet kunne medføre, at den privilegerede valgret og grundloven fra 1866 ikke ville blive afskaffet foreløbig. Blandt andet ved hjælp af disse argumenter fik han i 1910 stort flertal inden for partiet for en valgalliance med de radikale.

I de kommende år var grundloven det store diskussionspunkt. I 1913 fik tilhængerne af en ny grundlov flertal i folketinget, og Socialdemokratiet blev det største parti i folketinget med 32 mandater.

Stauning blev af kongen i overenstemmelse med de parlamentariske regler anmodet om at danne en ny regering, men enden blev at den radikale Zahle dannede regering med tilsagn fra Socialdemokratiet om støtte til grundlovssagens gennemførelse.

Staunings kommentar til den ny grundlov af 1915 var følgende:

»Den nye grundlov er naturligvis ikke, som vi kunne ønske den, men den byder et så betydeligt fremskridt, at den dog er bedre, end man kunne have ventet af kapitalistiske partier. Den ophæver det valgretsprivilegium, som overklassen havde siden 1866, giver tyendet, kvinderne og ungdommen valgret og leverer dermed det arbejdende folk våbnet, hvormed det kan tilkæmpe sig frigørelsen fra kapitalismen.«

Næste vigtige skridt hen mod akcept af tanken om samarbejde med andre demokratiske partier, tog Socialdemokratiet den 29. september 1916, idet Zahle havde anmodet Stauning om at indtræde i regeringen som kontrolminister sammen med en repræsentant for Venstre og en for de konservative. Med et varsel på 48 timer var Socialdemokratiets kongres blevet indkaldt og efter en diskussion, som varede hele natten, vedtog man med 291 ja mod 32 nej, at Socialdemokratiet kunne gå ind i regeringen. Rigsdagsgruppen udpegede Stauning og den 30. september 1916 indtrådte han i regeringen som kontrolminister.

I denne egenskab kom Stauning snart til at virke som en slags socialminister og øvede indflydelse på udformningen og administrationen af dyrtids- og understøttelseslovgivningen.

Internationalt kom hans forbindelser med andre landes arbejderpartier, skibsfarten og landbrugseksporten ham til gode, og han var også i stand til at give en hånd med for at skaffe landet tilførsler, især kul fra Tyskland. På hans initiativ udfoldedes endvidere en del aktivitet de europæiske arbejderpartier imellem for at fremskynde en fredsslutning, men uden resultat.

Stauning blev stærkt kritiseret for disse bestræbelser, og resultatet blev, at borgfreden ophørte. Der blev udskrevet valg i 1917, og under henvisning til de byrder, arbejderklassen havde måttet bære i krigens år, rejste Stauning krav om reformer til fordel for den arbejdende befolkning. Efter valget, som såvel Socialdemokratiet som de radikale klarede uden at regeringsmagten slap Zahle af hænde, blev der oprettet et midlertidigt socialministerium, som blev henlagt under Stauning. På hans tilskyndelse gennemførtes samme år 8 timers-dagen i statens virksomheder og tillige inden for Københavns kommune. Han fik endvidere vedtaget en lov om 8 timers arbejdsdag i fabrikker med døgndrift, fik nedsat en arbejdstidskommission med henblik på forholdene i private virksomheder og forbedret bageriloven, ligesom han fremsatte en række andre sociale forslag, som dog ikke blev gennemført.

Til trods herfor var Thorvald Stauning ikke populær hos alle socialdemokrater endsige hos de syndikalistiske – kommunistiske grupper, som nu var i stærk aktivitet. Stauning blev betegnet som gidsel hos overklassen, lakaj hos kapitalisterne og som manden, der gik arbejdskøbernes ærinde. Ledelsen inden for socialdemokratisk ungdom modarbejdede ham og efter et opgør på partikongressen i 1919 gled flertallet væk fra Socialdemokratiet, idet det dannede et SF-parti, der dog snart forsvandt i mørket.

Den såkaldte påskekrise i 1920, hvor Christian den X misforstod de politiske spilleregler, viste, at Stauning var i stand til at holde styr på tropperne, både dem til venstre og dem til højre.

Mandag den 29. marts havde kongen afskediget ministeriet Zahle, idet han ikke mente, at regeringen havde folkets flertal bag sig i det sønderjyske spørgsmål.

Det skete på et tidspunkt, hvor Stauning opholdt sig i sit feriehus

i Vallø, og på egen hånd havde Fr. Borgbjerg og Marinus Kristensen stemplet handlingen som et statskup. I ekstraudgaver af Social-Demokraten truedes med generalstrejke som et passende modtræk. Stauning ankom ved fem-tiden om eftermiddagen og tilsluttede sig denne opfattelse, men begyndte samtidig at arbejde på en praktisk løsning af problemerne.

På et møde med arbejdernes politiske og faglige ledelse fik han tilslutning til at søge forfatningsmæssige tilstande genoprettet. Såfremt dette ikke lykkedes skulle generalstrejke påbegyndes 3. påskedag.

Forhandlinger med kongen førte ikke til andet resultat end dannelsen af en regering under højesteretssagfører Liebe, og tirsdag den 30. marts holdtes folkemøde på Fælleden, hvor Stauning blandt andet sagde: »For 50 år siden lød de samme manende ord til landets konge som nu: Driv ikke folket til fortvivlelsens selvhjælp. Denne konsekvens har vi foreholdt kongen i en sen nattetime, men han har ikke lyttet dertil«.

Medens politiet mobiliseredes og militær blev trukket til hovedstaden, holdt LO generalforsamling på Enghavevej den næste dag. Stauning sagde:

»Nu da det gamle ministerium havde sikret land og folk fred og ro under krigen og revolutionsårene, blev det sparket bort af en flok eventyrere, hvis regimente ville udsætte landet for den største fare. Men det vil vi ikke finde os i. Arbejderklassen har altid stillet sig på lovens grund og ønsker en sikker og rolig udvikling. Men ingen mand i landet måtte have privilegium på at bryde denne udvikling. Alle måtte stå lige for loven«.

Som generalstrejkens mål satte forsamlingen »at fremtvinge rigsdagens indkaldelse, tilvejebringelsen af en ny valglov og derefter valg på ændret grundlag«.

Efterfølgende forhandlinger med kongen og regeringen Liebe blev støttet af demonstrationer på slotspladsen, hvor der taktfast blev råbt re-pu-blik, re-pu-blik af en tusindtallig menneskemængde.

Løsningen kom påskemorgen, idet Liebe tog sin afsked og overformynder M. P. Friis blev opfordret til at danne et overgangsministerium. Generalstrejken blev aflyst, rigsdagen indkaldt og en ny valglov gennemført. Ved valget den 26. april vandt Socialdemokratiet 37.000 stemmer og gik frem fra 39 mandater til 42. De radikale betalte

regningen med et tab på 16 mandater, hvilket medførte, at der blev dannet en venstreregering under Neergaard.

Som oppositionsleder kritiserede Stauning regeringens meget hurtige afvikling af krigstidens foranstaltninger, den svigtende indsats over for arbejdsløsheden og fejlgreb i forbindelse med de store bankkrak.

Udenrigspolitisk kritiserede han blandt andet handelsministerens afbrydelse af handelsforhandlingerne med de russiske kommunister og gik ind for en diplomatisk forbindelse med Sovjetrusland.

I april 1924 udskrev Neergaard valg, der fik det resultat, at Socialdemokratiet og radikale fik flertal i folketinget. 23. april 1924 dannede Stauning Danmarks første socialdemokratiske ministerium.

Det blev overladt ganske til Stauning at sammensætte ministeriet, der fik karriere-diplomaten greve Carl Moltke som udenrigsminister, men i øvrigt kom til at bestå af kendte socialdemokratiske politikere som C. V. Bramsnæs, Laust Rasmussen, K. K. Steincke, Nina Bang (verdens første kvindelige minister), Kristian Bording og Frederik Borgbjerg.

Regeringens tiltrædelseserklæring var imødeset med stor spænding. Principielt fastslog Stauning heri, at ministeriet er udgået af det socialdemokratiske parti, hvis program er målet for dets arbejde. Han tilføjede, at det var ministeriets agt at føre en demokratisk samfundspolitik med hensyntagen til alle erhverv og alle berettigede interesser i samfundet. Mere konkret bebudede statsministeren blandt andet, »at man ville bestræbe sig for at finde former, hvorunder arbejdernes interesser for produktionen kan forøges og arbejdsforholdene stabiliseres. Ministeriet vil søge at fremme bestræbelserne for at skaffe de flest mulige landarbejdere erhvervsvirksomhed i landbruget og vil forberede de dele af skolereformen, som i første række påkræves for en højnelse af folkeskolen. Arbejdet på ægteskabslovgivningen vil blive fortsat og i øvrigt vil ministeriet søge at indføre virkelige indskrænkninger i statens udgifter uden at angribe den nødvendige sociallovgivning«.

Desuden lod regeringen Stauning udarbejde en lang række principielle lovforslag bl. a. om afrustning, statsovertagelse af forsikringsvæsenet, bankkontrol og ny lov om aktieselskaber, som tjente til at markere standpunkterne, men som ikke havde mulighed for at blive gennemført med et borgerligt flertal i landstinget.

Kimen til den første Stauning-regerings afgang blev allerede lagt i december 1924, idet et forlig med Venstre blev indgået om foranstaltninger til stabilisering af kronens værdi.

Med stigning i kronens værdi fulgte prisfald, stigende arbejdsløshed og krisetilstande inden for flere industrigrene. I 1926 kom det til åben strid mellem Stauning og den radikale Ove Rode om 'parikronen', og da et program til bekæmpelse af krise og arbejdsløshed mødte modstand fra alle sider i rigsdagen blev der udskrevet valg. Socialdemokratiet gik 27.000 stemmer frem, men tabte to mandater. De radikale tabte fire mandater og Venstre vandt to, hvorefter Stauning måtte overlade statsministerposten til Madsen-Mygdal.

Under Madsen-Mygdal førte Stauning en kraftig oppositionspolitik, hvor han blandt andet angreb regeringens nedskæringsprogrammer og gik ind for en udvikling af dansk industri. Socialdemokratiets principielle indstilling til frihandel blev lagt om på en kongres i 1927, idet det lykkedes Stauning at få tilslutning til det synspunkt, at told og importafgifter i visse situationer burde kunne anvendes for at fremme dansk industri.

Landstingsvalget i 1928 gav Socialdemokratiet betydelig fremgang og valget til folketinget i 1929, der kom fordi de konservative nægtede at stemme for finansloven, gav Socialdemokratiet 96.000 nye stemmer.

Herved åbnedes vejen for en regering Stauning-Munch, som kom til at fungere i 11 år.

Foruden P. Munch som udenrigsminister fik de radikale Zahle som justitsminister og Bertel Dahlgaard som indenrigsminister. Steincke blev socialminister, Borgbjerg undervisningsminister og Hauge fik handelsministeriet. De øvrige socialdemokratiske ministre fra 1924 overtog deres gamle ministerier.

Arbejdsprogrammet for regeringen var fyldigt. Stauning bebudede bekæmpelse af arbejdsløsheden og andre krisetegn ved hjælp af offentlige arbejder og lovede udvidet hjælp til arbejdsløse. Industrien skulle rationaliseres, den sociale lovgivning genopbygges og forenkles, en ny straffelov gennemføres, skolereformer forberedes, monopoler og truster kontrolleres, og lovgivningen om banker, aktieselskaber og forsikringsvæsen revideres.

Problemerne blev dog større end ventet, idet den amerikanske krise, som manifesterede sig i den sorte tirsdag på New York's børs i

oktober 1929, slog kraftigt igennem i Europa. I oktober 1931 gennemførte Stauning ved hjælp af de konservative det første kriselovskompleks omfattende hjælp såvel til landbruget som til de arbejdsløse, og i januar 1932 sluttede alle fire store partier op om en forlængelse af de vedtagne love. September 1931 forlod Danmark princippet om indløsning af danske pengesedler med guld og i januar 1932 oprettedes så valutacentralen.

Valutacentralen gennemførte meget betydelige indgreb i udenrigshandelen og gjorde tillige hjemtagning af al valuta indtjent ved salg af danske varer i udlandet til en pligt.

Dette protesterede man især imod fra landbruget, og Stauning besluttede da i oktober 1932 at tage et valg. Det gav tilslutning til den førte politik, idet Socialdemokratiet fik en vælgertilgang på 67.000 stemmer.

I januar 1933 væltede ubehagelighederne ind over landet. I London måtte en delegation med finansminister Bramsnæs som formand træffe en aftale om nedsættelse af leverancerne af landbrugsvarer. Landbrugerne, der blev opflammet af den halvfascistiske LS-organisation, krævede kronesænkning og en lang række støtteforanstaltninger. Endvidere varslede arbejdsgiverne storlockout og arbejdsløshedstallene nåede op på omkring 200.000 registrerede arbejdsløse.

På dette grundlag begyndte Stauning at overveje mulighederne for et kriseforlig med Venstre. Forhandlingerne førtes først i statsministeriet og derefter hjemme privat i Kanslergade 10.

I en artikel i Arbejdernes Almanak fortalte Stauning om forhandlingerne:

»Vi talte om udsigten til lockouten, om at sætte arbejde i gang, om landbrugets vilkår, om forhandlingerne med England, om ejendomsskatter og meget andet. Vi blev enige om, at hvis vi ville noget positivt, måtte flertallet i landstinget sikres ved Venstres hjælp, og derfor måtte vi give afkald på visse udprægede principper. Til gengæld erkendte Venstre, at de naturligvis også måtte give afkald på principper, som havde et folketingsflertal imod sig.

Vi drøftede enkeltheder af det, der kunne hjælpe. Lockoutens aflysning, sikring af støtte til ophjælpning af kødproduktionen, rentesænkning, afløsning af ejendomsskatter, fremme af boligbyggeri m.v. Det var en vidtspændende forhandling, fuldstændig fri, og vi havde givet hinanden ordet på, at vi stod frit, altså hvis vi gik fra hinanden

uden resultat, så ville de indrømmelser, som hvert parti havde stillet i udsigt, være at betragte som udtalelser, der ikke kunne anvendes af modparten under ændrede forhold.

Jeg har ofte forhandlet med politiske modstandere, men jeg har sjældent haft en sådan følelse af alvor eller en sådan følelse af vilje til at komme til resultater, som jeg fik gennem de mange timer, som disse forhandlinger spændte over«.

Resultatet blev det vel nok største forlig i dansk politisk historie. Lockouten blev standset ved lov, idet rigsdagen forlængede alle løbende overenskomster uforandret for et år. Socialreformen, som på en række punkter forbedrede lovgivningen til fordel for syge, invalider og gamle blev gennemført. 60 millioner kroner blev sat af til offentlige arbejder og byggeri. Kronekursen sænkedes til 22,50 for et pund sterling. Landbrugets ejendomsskatter blev nedsat og rentebyrden lettet. Landbrugsordninger, der regulerede produktionen af og priserne på en række vigtige landbrugsvarer, blev gennemført.

Kanslergadeforliget harmonerede smukt med mange af Staunings egne principielle politiske ideer og var medvirkende til, at han på et møde på Roskilde Højskole i 1935 kunne skildre forskellen mellem fortid og nutid således:

»I min barndom kunne vi daglig bekræfte Overbys stærke og sande lyrik, da han skrev i socialisternes march: Vor arne er kold og vort hjem kun et skjul, for trængsler og tvedragt og savn. Min far og mine slægtninge havde elleve timers arbejdsdag og så tjente han i en periode med såkaldt godt stadigt arbejde 15 øre i timen. Den tids arbejderklasse havde ikke menneskeværdige forhold. Den var henvist til stinkende rønner og baghuse, til loftsrum, der ikke fortjente navnet beboelse. Overbys gamle kampsang er vi, der kendte arbejderbevægelsens trængselsår, kommet til at holde af på en egen måde. Den griber stærkere end nogen af arbejdernes andre sange, thi den blev på grund af det, at den var sand samlingsmærke for det forkuede proletariat. Vi opfostredes ikke til at elske vort land. Vi mødte kun tvang og had og vi havde kun håbet om den bygning, vi selv kunne rejse. Men der kom andre tider. Ved personligt mod og en utrolig overvilje rejstes arbejdernes organisationer på det politiske og faglige område. Under lockouten i 1899 bestod sammenholdet sin store prøve. Utrolige var de ofre arbejderne måtte bringe for at modstå angrebet. Det gamle Højres organ sluttede op i arbejdsgivernes for-

reste række og krævede arbejdernes nederlag, så komplet og afgørende som på nogen måde muligt. Men deres bestræbelser lykkedes ikke, og forstå I unge, der sidder her, det var jeres bedsteforældre og forældres kamp, fortæl hele landets ungdom og fortæl de kommende slægter, at arbejderne sejrede ved sammenhold og kammeratskab. De var heltene i hverdagens klædebon, arbejderbevægelsens helte, historiens sande helte. Den nye tid var på march.

Socialdemokratiet arbejdede sig frem. Allerede i 1903 valgtes maler Jens Jensen til den første socialdemokratiske borgmester i København, og det er symbolsk for udviklingen, at den opgave, som la hans hjerte nærmest, var anlæggelsen af Fælledparken. De øde marker blev til parkbyer, parkanlæg som folket tog i sin besiddelse. Det samme skete i en lang række af de byer, hvor Socialdemokratiet har taget føringen. Endog på vestkysten har vestenvinden måttet vige for beplantning af parkanlæg. Tidligere blev arbejderne jaget fra Fælleden, når de samledes der til møde, i dag er parkerne over hele landet folkets eje. Over hele landet er arbejderne i dag med til at præge samfundsforholdene. Socialdemokratiet har vundet befolkningens tillid, fordi dette parti udfører dagens gerning. I begge rigsdagens ting er Socialdemokratiet nu det førende parti. Vi har med stigende tilslutning i befolkningen været regeringsparti siden 1929. Ved de kommunale valg i 1933 erobredes flertallet i 7 byer, således at vi efter disse valg havde socialdemokratisk flertal i 33 købstæder. Også på landet vinder Socialdemokratiet frem. Mit parti har set det som sin opgave at skabe sunde og betryggende forhold, ikke mindst for børnene. Børnene er nationens store aktiv og intet offer bør være for stort for at sikre deres tilværelse, sådan ser vi socialdemokrater på dette forhold, og som det vil ses står vore gerninger ude i byerne i forhold dertil. I mit slægtleds barndom var *uhumske baggårde* de eneste omgivelser, der var til rådighed for småkårsfolks børn. I dag er vi nået vidt i arbejdet for at skaffe sunde og billige boliger til den brede befolkning. På dette område har Socialdemokratiets kommunepolitik høstet de smukkeste resultater. Der er endvidere skabt mønsterværdige hospitaler, smukke og hyggelige alderdomshjem, hvor arbejdets veteraner kan nyde en sorgfri alderdom, biblioteker og læsesale danner en smuk ramme om det folkelige oplysningsarbejde, som er i gang side om side med den legemlige kultur, som dyrkes på vore idrætspladser og dertil indrettede institutioner. Overalt ser

vi Socialdemokratiet tage initiativet til at løse de opgaver, der er fornødne. Socialdemokratiets politik er udtryk for viljen til samarbejde og vi er nået vidt, men endnu er der meget at udrette. Derfor kalder vi da også på folket fra de mange tusinde hjem, thi den gerning, som de kommende tider vil kræve af arbejderne, skal udøves af en ungdom, der tager generationers arbejde i arv. Forstå dette I unge, som sidder her og lad budskabet gå til hver eneste ung i vort land«.

Selv om indenrigspolitiske forhold og specielt den sociale forsorg og erhvervslivets trivsel lå Stauning stærkest på sinde, var der også andre problemer at klare.

Netop i året for Kanslergade-forliget faldt afgørelsen i Haag om Østgrønland, som gav Danmark medhold. Forud for denne afgørelse, der frakendte Norge enhver højhedsret over området, var der gået et betydeligt arbejde. I løbet af 20rne havde norske aktivister presset på for at få den norske regering til at interessere sig for oprettelse af en slags norsk arktisk imperium med centrum i Østgrønland. Planerne blev søgt gennemført i sommeren 1931, hvor 6 nordmænd okkuperede den centrale del af Østgrønland fra Carlsberg Fjorden op til Besselsfjord for Norge i kong Håkons navn. Stortinget var hjemsendt og efter en voldsom agitation stillede den norske regering sig officielt bag okkupationen den 10. juli 1931. En af aktivisterne, docent Hoel, fik politimyndighed over okkupationsområdet. Kort efter okkupationen indklagede Danmark Østgrønlandssagen for den internationale domstol i Haag.

Stauning organiserede den danske indsats gennem to små udvalg. Det ene bestod af Grønlandskyndige, det andet af jurister, heriblandt udenrigsministerielle embedsmænd og højesteretssagfører Steglich-Petersen, der sammen med Gustav Rasmussen (senere udenrigsminister) procederede sagen i Haag. Ved hjælp af udvalgene fik Stauning betydeligt kendskab til sagen, så han i en række taler kunne orientere befolkningen. Fra alle sider blev der givet tilslutning til regeringens Østgrønlandspolitik. Samtidig blev problemstillingen så grundigt gennemarbejdet, at der i Haag kunne ydes en urokkelig dansk procedure, hvilket blev belønnet med 12 dommerstemmer mod to for det danske standpunkt. De to dissentierende var nordmænd.

Selv om Stauning ikke viste nogen stor interesse for de mere teoretiske sider af politik, fandt han dog i 1934 tid til at forme Socialdemokratiets nye program kaldet Danmark for Folket. Dette program

var i høj grad et enkeltmandsarbejde. En kommission var blevet nedsat med Stauning som formand, men udvalgets indflydelse på programmet blev ikke stort. Stauning foretrak at arbejde selvstændigt med opgaven og fik det gennemført med meget få ændringer.

Da programmet således i høj grad er udtryk for, hvad Stauning stod for, skal her citeres betydelige afsnit af det. Det siger blandt andet:

»Idet Socialdemokratiets hovedbestyrelse fastholder det socialdemokratiske program, hvis mål er at samle alle, der hører til den arbejdende og udbyttede befolkning, i det socialistiske parti til magtens erobring og til afskaffelse af det kapitalistiske privateje af produktionsmidlerne, henvender man sig ved nærværende til alle de befolkningslag, der lider under den af kapitalisterne fremkaldte krise, til industriens og landbrugets arbejdere, til gårdmænd, husmænd, fiskere, tjenestemænd og næringsdrivende i handel og håndværk, til alle håndens og åndens arbejdere med opfordring til disse befolkningslag om at samles om en positiv politik til genskabelse af sunde og ordnede forhold i samfundet.

Den produktionsform, som Socialdemokratiet tilstræber vil utvivlsomt afløse kapitalismen, men vi ved, at dette kræver en stadig fortsat udvikling, som ikke kan springes over. Det er derfor Socialdemokratiets nærmeste mål under den omdannelse af samfundet, som foregår, at sikre en planmæssig, kontrolleret produktion og omsætning og hertil udkræves samfundets bistand.

Frihandelen og det gamle liberale system er brudt sammen, og i alle lande søger man at opbygge et nyt system. Fælles for alle lande er, uden hensyn til politiske standpunkter, at man er slået ind på planøkonomien med beskyttelse af egen-produktion og kontrol med handelen.

Verdenskrisen har nødvendiggjort denne antikapitalistiske udvikling, og det er selvfølgelig en opgave for Socialdemokratiet at bidrage til at befordre denne udvikling i den kommende tid, som det allerede er sket i de kriseår, der nu er forløbne.

Den økonomiske krise, som behersker verden, er resultatet af den kapitalistiske samfundshusholdning; det er en krise af samme karakter som forudgående, men i omfang og varighed endnu mere alvorlig og indgribende. Alle lande, alle næringsgrene, alle fag og alle aldersklasser, har været inddraget i den abnorme tilstand, hvori verden

førtes ud ved krig og kapitalisme, og det er derfor nødvendigt, at de politiske kræfter i de lande, der endnu hviler på parlamentariske og demokratiske grundsætninger, fører landene ind i en økonomisk udvikling, der hviler på en forud lagt plan for samfundets produktion og forvaltning.

Det socialdemokratiske parti i Danmark har altid ført en positiv politik, og har i de forløbne kriseår taget konsekvensen af den store ændring i verdenssituationen, uden hensyn til de principper, der var fastlagt under helt andre vilkår og forudsætninger.

Det må være naturligt nu at afvente til hvilket punkt udviklingen i verdenshandel og verdensøkonomi vil komme, og at foretage den fornødne tilpasning også for vort land. Derfor er tiden ikke til et arbejde med teorier og programpunkter, der rækker ud i en ukendt fremtid. Tiden er derimod inde til fremsættelse af programmet for den kommende tids positive arbejde, og grunden hertil er lagt ved det praktiske arbejde, som allerede er udført. Krisen og de vilkår for produktion og omsætning, som denne har affødt. Arbejdsløsheden og beskæftigelsesspørgsmålet, arbejderklassens stilling med hensyn til økonomiske vilkår, landbrugets stilling og sikring i fremtiden, industrialiseringens fortsættelse, erhvervslivets finansiering, bankvæsenets socialisering, begrænsning af kapitalmagtens udbytning, sikring og udvikling af det demokratiske parlamentariske system, det er tidens opgaver og til løsning af sådanne opgaver vil Socialdemokratiet yde den fornødne medvirken«.

Af praktiske konkrete forslag kommer Stauning med følgende:

»Den private aktiebank, der bærer navnet Nationalbanken må reorganiseres og socialiseres, så den kan gå i spidsen for løsning af de samfundsopgaver, der melder sig, særlig med hensyn til finansiering af forøget produktion, ordning af landbrugets forhold, gennemførelse af en sund og rimelig rentepolitik, samt til stabilisering af valutaforholdene og modvirken af indgreb i disse på trods af verdensøkonomiske forhold.

Også det private bankvæsen må inddrages under den økonomiske plan, der er nødvendig. Da staten med store ofre er blevet ejer af Landmandsbanken, bør staten derigennem øve en gunstig indflydelse på kredit- og renteforholdene, ligesom denne bank kan blive en værdifuld støtte for den udvikling af erhvervsforhold og beskæftigelse, der er en hovedopgave. Det kan absolut ikke godkendes, at

denne bank overgives den private aktiespekulation på ny, og dette strider også på afgørende måde imod den danske bondestands interesser.

Hvis den nødvendige forståelse hos bankerne for kreditspørgsmål og rentenedsættelse ikke kan tilvejebringes igennem Nationalbankens og Landmandsbankens eksempel og indflydelse, må man søge at gennemføre en skærpet lovgivning over for bankerne, så de derigennem bliver organer i samfundets tjeneste, hvad der må være forudsætningen for deres tilblivelse og opretholdelse.

En udvidet kontrol med de store økonomiske foretagender synes også naturlig under den udstrakte beskyttelse, som staten yder adskillige af disse. Der bør træffes foranstaltninger imod den ublufærdige fordeling af udbytte, som de ved statsforanstaltninger skabte vilkår muliggør. En rimelig kontrol med prisdannelsen vil være på sin plads, og en sikring af midler til konsolidering og henlæggelse for nyanlæg må gennemføres af lovgivningen.

Under bestræbelserne for at forbedre samfundets økonomi og for at få beskæftigelsesgraden forøget ved ny og ved udvidet produktion vil det være naturligt, at opmærksomheden er henvendt på de allerede monopoliserede virksomheder og på sådanne, der frembyder sig som led i statens økonomi.

Når staten i stor udstrækning påkaldes som økonomisk hjælper over for erhvervsvanskeligheder og over for sociale brøst, og når samtidig skatteevnen er forringet hos nogle borgere og stærkt anspændt hos andre, er det nødvendigt, at staten skaffer sig indtægter ved produktion og anden virksomhed.

Det må undersøges om de allerede monopoliserede og statskontrollerede virksomheder, der forefindes, såsom spritfabrikker og sukkerfabrikker fører en prispolitik, som er forsvarlig, og det må videre undersøges, om en socialisering af disse og andre virksomheder mulig kan byde gunstigere vilkår for samfundet. Det synes således lidet rimeligt, at vin- og spiritusomsætning, cigar- og cigaretproduktion samt ølproduktion, om end der eksisterer en vis beskatning på disse, har en betydelig frihed til at tjene private interesser.

Også det vidtforgrenede forsikringsvæsen frembyder et billede af en virksomhed, som synes egnet til socialisering. Det vil være til stor fordel for de forsikrede, og det vil give staten en støtte, som nu kun udnyttes i privat interesse.

Endelig er der igennem lovgivning, handelsaftaler og organisation skabt et faktisk monopol for importører af kul og koks, som i visse tider betales dyrt af befolkningen.

Når klagerne lyder som tilfældet er, og når et landstingsflertal modsætter sig gennemførelse af de skattelove, der tilsigter at skaffe balance i statshusholdningen, må andre kilder søges, og de kan udnyttes uden at byrden lægges på det arbejdende folk.

I bestræbelserne for at skaffe øget beskæftigelse må der utvivlsomt søges nye markeder både for danske landbrugsprodukter og for industrivarer. Mulighederne er til stede, men det kræves – navnlig af landbruget – at dette eller dets industrielle virksomheder tager et initiativ og viser en evne til omlægning og tilpasning. Sådanne bestræbelser må støttes af staten.

Den gamle tids udenrigspolitik er ikke det eneste fornødne. Udenrigstjenesten bør derfor suppleres med handelskyndige og økonomisk kyndige mænd, der kan undersøge fremmede markeder og give pålidelig orientering om markedets krav og ønsker.

At dansk skibsfart trænger til nyt initiativ, er vist uden for al tvivl. Det er måske prisværdigt, at skibsfarten har holdt sig til den gamle lære om ikke at modtage statsstøtte, men det er umuligt at stå sig, når andre lande under en eller anden form bryder dette princip.

Dansk skibsfart trænger til modernisering og kan ikke ret længe bevare en tilsyneladende god forretning ved at opretholde usle vilkår for skibenes arbejdere og funktionærer. En forsvarlig ordning af bemandingsforholdene både for maskinpersonalet, fyrbødere og dæksfolk påtrænger sig, særlig under hensyn til den arbejdsløshed, der følger smålig bemanding«.

Programmet fortsætter med en erklæring om kvinders beskæftigelse: »Der vil være en mængde tilfælde, hvor kvindens arbejde er betingelsen for opretholdelsen af hjem og opdragelse af børn, men desuden må det anerkendes at være en ret, for kvinden som for manden, at øve en gerning, hvortil uddannelse har fundet sted, eller hvortil kræfter og evner er til rådighed.

Socialdemokratiet anerkender kvindens ligeberettigelse med manden, og kan ikke medvirke til undtagelseslove for kvinderne.

Men såfremt arbejdsløsheden i betydeligt omfang består, selv om offentlige arbejder iværksættes og produktionsudvidelser finder sted, må andre midler sættes ind.

De betydelige beløb, der anvendes til understøttelse, kunne anvendes på bedre måde. Der burde ydes bidrag til bedrifter, hvor man vil forsøge at forøge beskæftigelsen, f. eks. ved optagelse af nye produktioner. Der kunne formentlig iværksættes arbejder såvel ved jordkultivering, opdyrkning af hedearealer som også ved udbedring af beboelsesejendomme og boligbyggeri på landet. Det bliver nødvendigt at give lovbestemmelser, der sikrer gennemførelse af sådanne nødvendige arbejder.

Og endelig er der indskrænkning af arbejdstiden – eventuelt som midlertidig foranstaltning. Ved arbejder, der under en eller anden form støttes af stat eller kommuner, eller endog udføres som offentlige arbejder, var det naturligt at tage hensyn til den skare af arbejdsløse, der venter, men også på det private arbejdsområde trænger spørgsmålet sig frem. En lovgivning, der indskrænker arbejdstiden så meget, at alle arbejdsdygtige og arbejdsvillige kunne anvises beskæftigelse, ville med et slag skabe en ny og bedre ånd og tilstand i samfundet, og det vil navnlig være en uvurderlig reform for den arbejderungdom, hvis fremtid under arbejdsløsheden tegner sig yderst mørk og trist.

Af hensyn til samfundets interesse i produktionens udvikling under alles medvirken, vil det være naturligt, at der indrømmes de fagligt organiserede arbejdere gennem organisationerne, en rimelig adgang til indseende med og indflydelse på bedrifterne, da disse er af lige så stor betydning for arbejderne som for kapitalens repræsentanter.

Men i hvor høj grad det end må lykkes at bringe orden i produktionen og øge beskæftigelsen, vil der dog stadig, såfremt man ikke vil se store dele af befolkningen proletariseret blive brug for en moderne sociallovgivning. Bestræbelserne vil derfor blive sat ind på at bevare det gennem socialreformen opnåede system og at udbygge og forbedre dette, hvor der måtte vise sig fejl og mangler.

I forbindelse hermed vil det være naturligt at fremhæve et område, som har særlig betydning for den besiddelsesløse befolkning i byerne. Om få måneder bortfalder den sidste rest af beskyttelse for lejerne.

Det må alvorligt bebrejdes landstingsflertallet, at dette har modsat sig forslaget til en ny lov angående forholdet mellem lejere og husejere. Men da rigsdagen vil blive samlet i nær fremtid, må sagen føres frem på ny. Det må være et bestemt krav, at man ikke prisgiver

befolkningen til ny og forøget udbytning fra hensynsløse husejeres side. Både butikker og boliger må sikres imod den lejeforhøjelse, som er stillet i udsigt, og som er ganske urimelig, når hensyn tages til de overordentlig gunstige vilkår hvorunder husejerne har levet i en række år.

På oplysningens og uddannelsens område står Danmark efterhånden tilbage. Så længe arbejdsløsheden vedvarer, burde der, i større udstrækning end det sker, drages omsorg for ungdommens gavnlige påvirkning ved undervisning og sådanne arbejder, som uden skade kan overlades den ungdom, der frivilligt foretrækker oplysning og arbejde for lediggang.

Men også vort almindelige skolevæsen må moderniseres. Aftenskoler og fortsættelsesskoler må udvikles til virkelige ungdomsskoler i forbindelse med den forbedring af barneskolen, som kan opnås ved forøgelse af skoleårene. Skolen må anlægges således, at den tager sigte på børnenes gang gennem det praktiske liv. De unge kvinders uddannelse til den ansvarsfulde gerning som mødre er kun i ringe grad taget op. Denne opgave må nu føres frem til løsning.

Iblandt de mange triste indtryk som verdensudviklingen byder, er nu også den frygt for krig, som udtalelser og bevægelser i udlandet må fremkalde. Det må meget beklages, at den internationale organisation – Folkenes Forbund – møder så store vanskeligheder i bevægelsen frem til international afrustning.

Den udvikling vi har oplevet i de sidste år går i modsat retning og spærrer for den politik, som vi bestandig anser for den rigtige. Det må derfor erkendes, at der ikke er tilstrækkelig basis for isoleret afrustning for tiden. Nu må arbejdet gøres inden for Folkenes Forbund på international basis, og vi må anse det for en national pligt fortsat at støtte afrustnings- og fredsarbejdet, igennem de organer, der søger at løse disse opgaver.

Men om vi end for en tid må opgive håbet om en på almindelig nedrustning hvilende fred i verden, er der dog ikke anledning for Danmark til at gå ind for rustnings-forøgelse.

Vi vender os absolut mod forsøg på at berøve folket dets medbestemmelsesret. Vi bekæmper den diktaturbevægelse, der bærer navnet kommunismen, og vi bekæmper de forskellige former for fascisme, som nu også er dukket op her i landet.

Socialdemokratiet vil være med til uforsonlig kamp imod enhver

bevægelse, der truer samfundet og tilsigter forstyrrelse af den rolige udvikling af samfundets forhold og samfundets funktioner«.

»Der er bud til alle, som bygger deres liv på ærligt arbejde«, siges det til slut i programmet. »Og der kaldes først og fremmest på alle, der er ramt af kapitalmagtens krig mod det produktive arbejde. Nu er det tid. Ikke til fantastiske eksperimenter og lovløse handlinger, ikke til trusler og forsøg på at nedbryde et ordnet samfund, men det er tid til at skabe det folke-fællesskab, der vender sig imod lovløsheden og sætter sig hele samfundets opbygning som mål for den nærmeste fremtids arbejde. Arbejderklassen nåede vidt frem i kraft af solidaritet og sammenhold, men hele folket bør være med, når de, der forstår produktionens betydning, samler sig om tidens gerning.

Vi er småfolk i Danmark, men der er vilje, arbejdsmod og fremdrift i folket og det skal også ses på det politiske arbejde. Frem til dagens gerning. For hjem og børn, for folk og land. Danmark for folket«.

»Danmark for folket« vakte opmærksomhed langt uden for landets grænser og en sang med programmets titel som omkvæd blev vældig populær i hele Norden. I Sverige og Norge erstattede man blot Danmark med Sverige henholdsvis Norge for folket.

Da samtidig en økonomisk stabilisering begyndte at slå igennem, fandt Stauning at tiden var inde til valg, der fandt sted den 22. oktober 1935.

Valgsloganet var »Stauning eller kaos« og alt blev sat ind på dette tema. Fra alle plakatsøjler hang der plakater med Staunings billede.

Resultatet blev en stor sejr for Stauning og Socialdemokratiet. Socialdemokratiet gik 100.000 stemmer frem og fik seks nye mandater. 46,2 procent af alle afgivne stemmer faldt på liste A.

Efter folketingsvalget i 1935 koncentrerede Stauning sig dels om regeringens førelse, dels om det forestående landstingsvalg i 1936 med henblik på at opnå et socialdemokratisk-radikalt flertal. Det lykkedes også, men det blev så knebent, at det afgørende mandat sikredes ved lodtrækning. Den fandt sted på Bornholm, hvor den bornholmske amtmand trak den socialdemokratiske borgmester Niels Nielsens navn op af en krukke fra jernalderen.

Herefter gennemførtes en lang række lovforslag, hvis gennemførelse var blevet hindret af landstinget. Blandt andet blev en ny kommunal valglov vedtaget, skolereformer gennemført, mødrehjælpsinstituti-

oner oprettet, lærlingeloven blev revideret, aldersrenteloven ændret så 60-årige kunne få aldersrente, lov om aldersrenteboliger gennemført og endvidere en lovgivning om boligbyggeri for børnerige familier.

Men samtidig trængte to spørgsmål sig på: Danmarks forsvar og grundlovens revision.

Hvordan Stauning så på forsvarssituationen fremgår meget tydeligt af hans tale ved studentermødet i Lund den 8. marts 1937. Udgangspunktet for denne del af talen var en række svenske udtalelser om, hvordan det danske forsvar burde ordnes – en sag, der på det tidspunkt var genstand for forhandlinger mellem folketingets partier.

Thorvald Stauning sagde: »Jeg er unægtelig blevet forbavset over den frimodige måde, hvorpå visse organer her i Sverige har kastet sig ind i denne sags behandling, endskønt man næppe kan være uvidende om, at militærspørgsmålet under fortids forkvaklede politiske forhold har fået sig en ganske særlig vanskelig stilling i det danske folk.

Jeg tænker imidlertid, at man vil erkende, at antallet af regimenter, kanoner, krigsskibe o.s.v. i første hånd er et indre dansk anliggende. Det har aldrig i firti års politisk liv faldet mig ind, at jeg kunne blande mig i, hvorledes Sverige eller Norge ville indrette sit forsvar. Men her synes danske og svenske opfattelser – i visse kredse – at være noget forskellige. Er der da en særlig beføjelse til for Sverige at være medbestemmende om, hvordan Danmark skal indrette sig?

Nej, vistnok ikke. Jeg har set den begrundelse anført, at Norge, Sverige og Finland vil føle sig utrygge, hvis Danmark ikke indretter et værn ved den danske sydgrænse, som Sverige kan godkende. Er det ikke en farlig betragtning? Jeg tænker heller ikke, at nogen ansvarlig mand går ind for den. Har Danmark fået overdraget opgaven som lænkehund eller anden vagtopgave på Nordens vegne?

Mig bekendt har der aldrig været forhandlet om noget sådant. Af historien ved vi, at det var en udbredt formodning i 1864, at svenske tropper ville komme Danmark til hjælp i den da påtvungne krig. Der kom selvfølgelig ingen, og nu er der næppe mange i Danmark som fantaserer som i 1864.

Nej, jeg må holde på, at Danmark har ikke *særlige* pligter over for andre lande med hensyn til militær udrustning.

Danmarks regering og rigsdag må uden fremmed indblanding

kræve ret til at forhandle og træffe afgørelser under hensyn til det skøn over samtlige forhold, som foreligger hos os. Der er andet end hensyn til Norden, som også vejer ved bedømmelsen af Danmarks militærpolitiske holdning, og derom må der først og fremmest tales i Danmark.

Et nordisk forsvarsforbund er efter min mening utopi. At sysle alvorligt dermed vil skabe en ny farezone, fremkalde en mistænksomhed, som nu næppe findes og som i hvert fald er ubegrundet.

Selvstændighed for hver nation og samarbejde mellem de selvstændige, det er realiteten, som kan virkeliggøres, og som ikke udelukker problemet for hver nation om en sådan sikring, som må anses formålstjenlig.

I den henseende handler man i Danmark således som politiske og økonomiske muligheder byder det. Der er et betydeligt flertal af det danske folk, som forkaster alle fantastiske planer om udrustning af det lille Danmark til stormagtskrig.

Ved de lovforslag, som nu foreligger, tilsigtes en udbygning, konsolidering og modernisering, således som man mener, det passer for vort land, og om disse lovforslag burde forhandlingerne føres mellem de politiske partiers repræsentanter i Danmark uden at udenforstående har ret til at lægge pres på dem, der har ansvaret i Danmark.«

Denne indstilling var der bred tilslutning til i folketinget og det samme syntes at gælde grundlovsændringen. Stauning havde fået såvel radikal som konservativ støtte til forslaget, som han fremsatte i folketinget 5. oktober 1938. Dets hovedpunkter var, at der skulle være ét ting, udgået af ét vælgerkorps på én valgdag. Desuden skulle der gennemføres 23-års valgret, udvidet adgang til folkeafstemning og udvidet beskyttelse af de borgerlige frihedsgoder. Ved forelæggelsen lagde Stauning vægt på at man søgte tilvejebragt en handlekraftig lovgivningsmagt befriet for de mangler, der hæftede ved det hidtidige system.

Forslaget blev vedtaget i såvel folketing som landsting, og det blev bekræftet på ny efter valgene i 1939. Den efterfølgende folkeafstemning gav dog kun 44,46 procent ja-stemmer, hvilket var 12.500 stemmer mindre end der skulle til for at få grundloven igennem. Det var hovedsageligt Venstres modstand mod den nye grundlov som gav udslaget. Det var ligegyldighedens sejr, sagde Stauning bagefter.

Staunings sidste store opgave blev, at etablere det nationale samarbejde under den anden verdenskrig.

Efter at de tyske hære 1. september 1939 havde overskredet Polens grænser og dermed bragt verdenskrigen til udbrud, trådte den danske rigsdag om aftenen sammen, hvor Stauning afgav en erklæring om Danmarks neutralitet. Han understregede, at det ville tjene til at bevare landets selvstændighed, om rigsdag og regering, presse og befolkning ville indtage en ubetinget upartisk holdning over for de stridende magter, og han indskærpede vigtigheden af, at ro og orden blev opretholdt, og at man under de forestående vanskeligheder viste borgersind og ville undlade hamstring.

Den 9. april 1940 var det Stauning, der i samråd med Christian d. X måtte tage beslutningen om, at kampen mod de tyske tropper skulle indstilles i de tidlige morgentimer. Formuleringen af budskaberne til folket var også Staunings helt personlige værk.

Den 10. april dannedes så samlingsregeringen, hvorved Venstre og Det konservative Folkeparti fik repræsentanter i den socialdemokratisk-radikale regering.

Til trods for vidt forskellige opfattelser af besættelsen lykkedes det Stauning at skabe enighed i regeringen om den fællesoptræden over for såvel danske nazister som den tyske besættelsesmagt. Samtidig afvistes ethvert forsøg på at etablere såkaldte upolitiske regeringer, hvilket Christian d. X var Stauning behjælpelig med.

Alle forsøg på at fjerne Stauning som regeringsleder var ligeledes omsonst. Stauning var samlingspunkt lige til sin død den 3. maj 1942.